

Заклад вищої освіти “Український католицький університет”

Факультет суспільних наук

Кафедра управління та організаційного розвитку

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломного проекту (магістерської роботи)

магістр

(освітній рівень)

**на тему “Управлінський вплив на трансформацію громадських рухів у
політичні партії”**

Виконала студентка II курсу, групи

СУН19/М

Спеціальності 073 “Менеджмент”

Дідковська К.Д.

Керівниця: Дащаківська О. К.п.н., старша
викладачка

Рецензентка: Щурко У., к.е.н., старша
викладачка

Львів - 2021

Дідковська К.Д. Управлінський вплив на трансформацію громадських рухів в політичні партії: Магістерська робота: (073 “Менеджмент”) / К.Д. Дідковська /Український Католицький Університет. Кафедра суспільних наук; Наук. кер.: Дацаківська О., к. п. н., старша викладачка – Львів: 2021. – 69 с.

Анотація.

В роботі проведено огляд трансформації громадських рухів, на прикладі громадських рухів України. Проаналізовано особливості управлінського впливу на трансформацію рухів. Визначальною для розуміння поняття громадського руху та політичної партії стала теорія колективних дій. Сформульовано критерії готовності руху до трансформації у політичну партію, окреслено визначальні елементи управлінського впливу для зміни руху.

Ключові слова: громадські рухи, політичні партії, трансформація громадського руху, управлінський вплив, готовність руху до трансформації, елементи управлінського впливу, лідерство, організаційна структура.

Abstract.

The work reviews the transformation of social movements, based on the examples of social movements in Ukraine. Peculiarities of managerial influence on movement transformation are analyzed. The theory of collective action became decisive for understanding of the concept of social movement and political party. The criteria of readiness of the movement for transformation into a political party are formulated, the defining elements of managerial influence for change of the movement are outlined.

Keywords: social movements, political parties, transformation of social movement, managerial influence, readiness of movement for transformation, elements of managerial influence, leadership, organizational structure.

Зміст

Вступ	4
1. Трансформація громадських рухів: особливості вивчення.....	7
1.1. Поняття “громадський рух” та “політична партія”	7
1.2. Трансформація громадських рухів	19
2. Громадські рухи в Україні та країнах Західної Європи та США як фактор становлення громадянського суспільства	24
2.1. Громадські рухи як частина формування громадянського суспільства у країнах Західної Європи та США	24
2.2. Громадські рухи в незалежній Україні - періоди становлення та фактори впливу	27
3. Управлінський вплив на трансформацію	38
3.1. Критерії готовності громадського руху до трансформації	38
3.2. Управлінський вплив на трансформацію громадських рухів у політичні партії	41
Висновки	67
Список використаних джерел	71
Додатки	75

Вступ

Ми живемо в часи політичної турбулентності, зміни свідомості та пошуку української національної ідеї. На момент нашого дослідження Україна уже пережила ряд революцій, початок російської військової агресії на сході, анексію частини території та багато інших складних подій. До слова, кожні вибори в Україні теж додатковий стрес для суспільства. Проте, саме ці події прискорили трансформації в свідомості багатьох українців, визначили потребу у посиленні інструментів участі суспільства, зокрема через участь і громадських рухах, організаціях, політичних партіях.

Актуальність. Зростання громадської активності свідчить про необхідність розробки критеріїв, та вивчення особливостей управлінського впливу для успішної трансформації громадських ініціатив у більш сталі та спроможні платформи для відстоювання інтересів громадян.

Мета дослідження: виявити взаємозв'язок між управлінським впливом та результатом під час трансформації громадських рухів у політичні партії.

Завдання дослідження:

- проаналізувати поняття “громадський рух” та “політична партія”;
- вивчити теоретичні засади та описати трансформації громадських рухів;
- описати етапи розвитку громадянського суспільства в країнах Західної Європи та США в контексті громадських рухів як частини цього процесу та впливу політичних партій
- дослідити періоди та фактори формування громадських рухів у незалежній Україні;
- визначити ефективні критерії визначення готовності громадського руху до трансформації в політичну партію;
- дослідити роль управлінського впливу у процесах трансформації рухів у партії.

Об'єкт: трансформація громадських рухів

Предмет: управлінський вплив на трансформацією громадських рухів у політичні партії в Україні.

В роботі ми обрали ряд політичних партій, що трансформувались з громадських рухів як в Україні так і поза її межами та декілька рухів, що не трансформувались в партії, а саме: литовський громадсько-політичний рух “Саюдіс”, партія Піратів та її міжнародна організація, “Народний Рух України”, “Пора”, “Самопоміч” та “Демократичний Альянс”, громадські рухи що не є партіями: рух “Чесно”, громадсько-політичний рух “Люди важливі” та велосипедний рух. На прикладі цих організацій ми зможемо прослідкувати управлінський вплив на відповідну трансформацію. При проведенні дослідження ми виходили з припущення, що при трансформації громадських рухів до політичних партій управлінський вплив є одним з визначальних факторів, він, зокрема виявляється в управлінні зовнішніми комунікаціями, способом прийняття рішень.

Методи. У нашій роботі ми засновувалися на принципах історизму та об'єктивності. Це передовсім стосується огляду та дослідженні громадянського суспільства та трансформації громадських рухів. Визначальною для розуміння поняття громадського руху та політичної партії стала теорія колективних дій. Використано також аналітичний та структурно-функціональний методи, особливо в контексті розуміння функцій політичних партій та громадських рухів, визначення управлінського впливу. В процесі дослідження ми використали напівструктуроване інтерв'ю з лідерами рухів та партій: “Народний Рух України”, “Пора!”, “Об'єднання “Самопоміч”, “Демократичний Альянс”, “Чесно”, “Люди Важливі”, велосипедний рух. Інтерв'ю проведено на засадах конфіденційності. Ми обрали декілька прикладів громадських рухів що трансформувались у політичні партії та декілька прикладів таких, що теоретично мають потенціал до такої трансформації та проаналізували процес їх перетворення.

Виконання поставлених завдань дозволяє визначити положення роботи, які містять елементи новизни. Зокрема, сформульовано критерії готовності руху до

трансформації політичну партію, визначено елементи управлінського впливу, які мають визначальний вплив на трансформацію. Це чітке позиціонування руху, зрозумілість цілей, розуміння особливостей громадської та політичної діяльності, залучення аудиторії тощо.

З огляду на новизну дослідження впливає і практичне значення магістерської роботи: чітко визначено особливості трансформації рухів, напрацьовано фактори управлінського впливу, що дозволить громадським рухам більш ефективно визначати модель трансформації руху та більш ефективно ним управляти.

Обсяг та структура роботи. Робота складається з трьох розділів, кожен з яких містить по два підрозділи. Обсяг основного тексту роботи - 69 сторінок. Список використаних джерел - 50 джерел.

РОЗДІЛ 1

ТРАНСФОРМАЦІЯ ГРОМАДСЬКИХ РУХІВ: ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ

1.1. Поняття “громадський рух” та “політична партія”

Громадський рух та політична партія - це об'єднання громадян задля змін у суспільстві та державі. Вони важливі для зміни порядку денного в країні, зміни політичних цінностей, мобілізацій громадян, просвітництва тощо. Такі спільні функції громадських рухів та політичних партій привертають увагу дослідників, адже сьогодні складно уявити суспільні процеси без участі цих суб'єктів. Разом з тим, між ними є ряд серйозних відмінностей: особливості організації, управління, публічної діяльності, залучення громадян. Однак, ми звикло вважаємо, що для сталих демократій та закріплення політичних змін важливим є закріплення деяких цінностей та практик з громадських рухів у політичних партіях.

Спершу, дамо визначення поняттям громадський рух та політична партія. Розпочнемо з поняття “громадський рух”. В літературі рідко розглядається це поняття як самостійне, найчастіше, його розглядають в купі з громадськими організаціями, хоча, і не ототожнюють їх.

Громадські організації та рухи, як і інші форми втілення громадянського суспільства, є невід'ємною характеристикою демократичного суспільства. Громадські рухи та організації можна поділити за спрямованістю на такі типи: економічні, соціальні, волонтерські, культурні, екологічні та інші. Проте всі вони покликані реалізувати спільний інтерес чи потребу групи осіб задля виправлення соціальної несправедливості. Громадський рух є менш стійким та структурованим утворенням, ніж громадська організація, проте для успішного функціонування руху та досягнення мети певна структурованість, наявність ресурсів та управлінський аспект має бути присутнім. Саме ці елементи відрізняють громадський рух від будь-якої групи людей і спільними інтересами.

Фактично, громадський рух можна розглядати як різновид громадського керування порядком денним державної політики, яке можливе в демократичному суспільстві та здійснюється в рамках діючого законодавства.

Найбільш плідно з поняттям громадський рух (social movement) працюють американські та західно-європейські науковці, які розуміють громадські рухи як спосіб колективних дій. Громадський рух - це слабо організовані зусилля великої групи людей для досягнення соціальної, політичної, чи іншої мети. Отже, це різновид групових дій в якому беруть участь індивіди, організації, або і ті, і інші, в тому числі різної ідеологічної спрямованості. Єдиного визначення для поняття громадський рух не існує. Вони описуються як стратегічно-організаційні структури, що дають можливість виправити соціальну несправедливість незахищеним верствам населення та сприяють формуванню більш потужних еліт. Саме громадські рухи представляють соціальні зміни, що виходять знизу вгору[1]. Політологічна та соціальні науки розробили різноманітні теорії та здійснюють емпіричні дослідження громадських рухів. Деякі дослідження пов'язують громадські рухи з формуванням нових партій[2], а також вплив громадських рухів на формування порядку денного державної політики[3].

Також, науковці не дійшли згоди щодо питання, що було раніше - демократичне суспільство і як наслідок, розвинені громадські рухи, чи громадські рухи, що набувають сили сприяють розвитку демократичності суспільства. Проте, передумовами активного розвитку громадянських рухів називають освіту, широке розповсюдження грамотності та доступ до літератури, а також підвищення мобільності робочої сили, що відбулось завдяки індустріалізації у XIX столітті. Отже, можна зробити висновок, що свобода самовираження, доступ до знань та відносна економічна незалежність є чинниками, що сприяють розвитку громадських рухів. Громадські рухи були і залишаються тісно пов'язаними з політичними системами і демократичні політичні системи сприяють більш активному розвитку громадських ініціатив [4]. Також, розвиток інформаційних технологій сприяє глобалізації рухів та мобілізації населення для участі в активностях, що пропонують

ці рухи. Яскравим прикладом самоорганізації населення за допомогою соціальних мереж є Революція Гідності 2013-2014 в Україні, або сьгоднішні протести в Білорусі.

Громадські рухи поділяють на типи за такими ознаками: сфера застосування, вид пропонованих змін, методи роботи, час виникнення, радіус впливу.

За сферою застосування виділяють:

- Реформаторські - рухи, що виступають за зміну законів та норм поведінки. Ведуть активну адвокаційну діяльність. Прикладом можуть бути профспілки, рухи за право на володіння зброєю, або засудження поширення порнографії.

- Радикальні - рухи зосереджують свою діяльність на кардинальній зміні системи цінностей в суспільстві. Прикладом є польський рух “Солідарність”, що вимагав повного демонтажу радянської політичної та економічної систем, та запровадження демократичних практик.

За видом пропонованих змін:

- Інноваційні - рухи, що вимагають перегляду застарілих підходів в різних сферах життєдіяльності суспільства

- Консервативні - такі, що прагнуть захистити існуючі норми та цінності. Щороку, під час проведення KyivPride ми можемо спостерігати обидва типи рухів в дії.

За методами роботи:

- Мирні рухи - рухи, що використовують ненальницькі методи діяльності
- Насильницькі рухи - відповідно, ті, що вдаються до насильства

За радіусом впливу:

- Глобальні рухи
- Місцеві рухи

На рухах, що розділяються за часом виникнення ми зупинимось трішки детальніше. Отже, тут виділяють старі та нові рухи. Старі рухи існували протягом багатьох століть, були утворені в кінці XVIII і XIX ст, та боролись за права певних соціальних груп, таких як робітники, ремісники, протестанти, аристократи та були

зконцентровані на матеріальних цінностях - рівень життя, достойна оплата праці та інші. Нові рухи - почали активно розвиватись у другій половині ХХ століття і перейшли від матеріального аспекту існування певної верстви населення до нематеріального. Нові рухи в своєму фокусі тримають питання, що виходять за рамки інтересів певної групи населення, хоча і не є відділені від неї. Теорію нових громадських рухів описували такі вчені як Діана Кенделл, Стівен Бюхлер, Ален Турен, Клаус Оффе, Ернесто Лаклау, Мануель Кастельс, Шантель Муф та інші.

Періодом виникнення нових громадських рухів вважається середина 60-х. Вони наполягають на змінах в культурі, ідентичності та зміні способу життя, відповідно, соціальний аспект стає важливішим за економічний. Теоретик Ф.Паркін стверджує, що головною рушійною силою нових громадських рухів є представники нового середнього класу, а не нижчих верств населення[5, с. 141]. Британський соціолог Пол Бірн описував громадські рухи як “відносно неорганізовані”, на відміну від інших груп соціального тиску. Отже, громадський рух - слабо організовані мережі прихильників певної ідеї без фіксованого членства[1].

Деякі науковці критикують теорію нових громадських рухів, наголошуючи на тому, що рухи пов'язані з нематеріальними цінностями існували і раніше, а так звані старі рухи, зосереджені на матеріальних цінностях існувати не перестали. Також, існують сумніви, що нові рухи є продуктом саме постіндустріального суспільства, а взаємовідносини між учасниками пояснюються старшими теоріями. Проте, прихильників теорії нових громадських рухів значно більше і ми будемо спиратись на цю теорію в своєму дослідженні.

Основними характеристиками нових громадських рухів є:

- Такі рухи мають переважно і в першу чергу соціальне чи культурне спрямування, а політичне - другорядне. Хоча, один з дослідників громадських рухів Габермас, стверджує, що нові громадські рухи - це прояв нової політики, яка стосується якості життя в аспекті самореалізації, прав людини, тоді, як стара політика зосереджується на політичній, економічній та мілітарній безпеці [6, с. 143].

- Нові громадські рухи тримають акцент на постматеріальних цінностях та постіндустріальному сучасному суспільстві, противагою якому є постійний конфлікт за матеріальні ресурси. Один з провідних дослідників нових громадських рухів Мелуччі стверджує, що ці рухи виникають не як наслідок виробничих відносин та несправедливого розподілу ресурсів, а всередині сфери життєвого циклу. Наприклад, екологічний рух що виник в середині 60-х років в США та Північній Європі спричинив “різкий перелом” нашого розуміння взаємозв’язку між суспільством, економікою та природою[7].

Таким чином, нові громадські рухи - це теорія громадських рухів, яка пояснює масову появу великих громадських рухів в західних суспільствах в середині ХХ століття, що суттєво відійшли від стандартної на той час парадигми громадських рухів. Два основні постулати нових громадських рухів, перше - за розвиток хвилі нових громадських рухів відповідає розвиток постіндустріальної економіки, а друге - нові громадські рухи суттєво відрізняються від рухів в часи індустріальної економіки переважно завдяки цілям нових громадських рухів, які зосереджені не на матеріальних цінностях, економічному благополуччі, а на питаннях що є пов’язані з правами людини, її честі, гідності та свободи.

Для громадського руху є важливим усвідомлення колективної ідентичності, а також спільність дій, ідеалів, цінностей, солідарність та емоційність колективних переживань. Саме на цьому робить акцент теорія колективних дій, представниками якої є М.Олсон, А.Турен, Й. Ельстер. М. Олсон звертає увагу на те, що окремі соціальні групи залишаються бездіяльними та можуть захищати власний інтерес. Спровокувати їх для участі у суспільному житті можуть події, лідери, які чіткіше артикулюють інтерес та бажану зміну [8]. В основі громадських рухів лежить конфлікт економічних чи культурних змін. На думку французького соціолога А. Турена, громадський рух - це суб’єкт колективних дій, який є частиною конфлікту за громадське керування культурними ресурсами [9]. За його теорією соціальної дії (акціонізму), активність суб’єктів колективної дії направлена на виборювання нових культурних моделей, що впливають на соціальну практику та, значною мірою,

формують поведінку та відносини. Й. Ельстер звертає увагу на те, що колективна поведінка, зокрема, участь у громадських рухах, має ризики нестабільності і тут досить складно досягати рівноваги. Раціональна вигода робить учасників суспільного життя колективними суб'єктами. Для громадського руху, на думку Ельстера важливим є механізм зчеплення: як досягається спільний колективний результат. Таким механізмом може бути етика та цінності. Також важливим аспектом є отримання та обробка інформації. Й. Ельстер звертає увагу на мінливість інформації, а тому досить складно говорити про її раціональне чи критичне осмислення, важливо як учасниками колективних дій ця інформація обробляється [10]. Таким чином, громадський рух - це спосіб колективної дії багатьох громадян, який засновується на спільному баченні цілей (змін), етиці колективної поведінки. Особливостями громадського руху є: мінливість організації та складність досягнення рівноваги у середині руху, можливість для спільної обробки та трансляції інформації, колективні дії.

Деякі джерела дають різні визначення цих понять, словник соціологічних та політологічних термінів не дає узагальненого поняття громадський рух, натомість дає визначення різним типам громадських рухів, а саме: “Рух” (Народний Рух України), антифашистський, екологічний, комуністичний, рух за громадянські права, рух опору, політичні рухи.

Зупинимось детальніше на визначенні поняття політичні рухи, отже рухи політичні - динамічні спілки великих мас людей, які усвідомили спільність своїх соціальних, економічних, політичних чи духовних інтересів і потребу участі в політичній боротьбі за здійснення їх. Відмітні риси, властивості: масовість, добровільність, відсутність фіксованого членства, чіткої комплексної програми, нерідко стихійність.[11, с. 114–115]

Політична енциклопедія НАН України не містить окремої статті з визначенням поняття громадський рух, проте, розглядає його вкупі з громадськими організаціями, хоча, ці два явища безумовно мають багато спільного, їх все таки варто розглядати окремо.

Громадські організації та рухи - добровільні масові об'єднання громадян на основі спільних інтересів та завдань.

Громадські рухи споріднені з ГО тим, що мають масовий характер і створюються з певною метою, але вони зазвичай структурно не оформлені, об'єднують громадян та організації різних соціально політичних орієнтацій. Діяльність громадських рухів, як правило, має тимчасовий характер і найчастіше спрямована на виконання певних окремих завдань [12, с. 158]

Звернемось до Великого тлумачного словника сучасної української мови та подивимось на зміст понять громадський та рух.

Громадський - який виникає, відбувається в суспільстві, пов'язаний з ним; суспільний. Громадський обов'язок. Громадська організація - об'єднання громадян задля задоволення та захисту спільних інтересів [13, с. 262]

Рух - процес розвитку, внаслідок якого відбувається зміна якості предмета, явища і т. ін. Перехід від одного якісного стану до іншого, вищого; зміна в душевному стані, викликана яким-небудь почуттям, переживанням і т. ін. // розвиток процесу мислення людини; перен. громадська діяльність, або масовий виступ, спрямований на досягнення певної мети [13, с. 1280]

Деякі наукові теорії трактують громадські рухи як інструмент здійснення суспільних змін завдяки колективній дії певної кількості осіб. Отже, громадський рух - це суб'єкт колективної дії, що покликаний здійснити спробу задоволення інтересу певної групи людей [14]

Для громадського рух є важливим усвідомлення колективної ідентичності, а також спільність дій, ідеалів, цінностей, солідарність та емоційність колективних переживань. В основі громадських рухів лежить конфлікт економічних чи культурних змін. На думку французького соціолога А. Турена, громадський рух - це суб'єкт колективних дій, який є частиною конфлікту за громадське керування культурними ресурсами [9]. За його теорією соціальної дії (акціонізму), активність суб'єктів колективної дії направлена на виборювання нових культурних моделей, що

впливають на соціальну практику та, значною мірою, формують поведінку та відносини.

Узагальнюючи усе вищезазначене, громадський рух - це суб'єкт колективних дій об'єднання певної кількості громадян. Таке об'єднання не має формалізованого членства та структури, може поєднувати людей різних суспільно-політичних поглядів, для яких важливі певна ідея та соціальні погляди або ж інтереси. Як правило, рухи обмежені в часі, мають спади та зростання активності. Наявність рухів, можливість громадян об'єднуватися у рухи є свідченням процесу суспільного розвитку, внаслідок якого відбувається зміна якості життя громадян.

Основними функціями громадського руху є:

- мобілізація й соціалізація громади, в тому числі політична;
- узагальнення та комунікація спільних інтересів групи людей
- представництво інтересів і зв'язок між групою людей та інституціями що здатні задовільнити ці інтереси;
- соціальна інтеграція;
- формування нових каналів участі у політичному житті, що є компенсаторною функцією недосконалості формальних інституцій, що мають забезпечувати цю участь
- пошук і застосування на практиці нових, нестандартних форм соціальних взаємозв'язків [15, с. 186]

Подивимось на поняття політична партія.

Політичні партії та особливості їх розвитку вивчають такі науковці як Шведа Ю., Дюверже М., Ганжа А. та інші, а з окремим фокусом на роль партій в контексті розвитку громадянського суспільства Колодій А., Кітшельт Г. Та інші.

Отже, сформулюємо основні моменти які поєднують, а також ті, що відрізняють громадські рухи від партій. І ті і інші є продуктом громадської ініціативи, породженням громадянського суспільства та направлені на досягнення суспільних цілей. Однак на відміну від громадських рухів, що зазвичай є масовими об'єднаннями громадян без чіткої програмно-ідеологічної основи, партії виступають

як більш зріла інституціоналізована форма структурного елементу політичної системи. Партії, на відміну від громадських рухів, створюють організаційні структури для отримання влади та втілення цілей. Партійна система є стійкою та зміцнює демократію якщо партії, що її утворюють, мають спільні погляди на розвиток суспільства та добробут країни. В такий спосіб діють програмно-ідеологічні партії, що складають основу партійного устрою західного світу. На відміну від них, виникнення партій в умовах недорозвиненого громадянського суспільства, може часом мати елементи викривлення партійної суті та діяльності і перетворитись на кишенькові клуби олігархів. Становлення партійної системи країни набуває в таких випадках спотворених форм, що в свою чергу, гальмує розвиток демократії. Як стійкі політичні структури, за принципом утворення партії поділяються на утворені шляхом об'єднання довкола програмних, ідеологічних цілей (програмно-політичні); навколо харизматичних та амбітних лідерів (персоналістські); навколо осіб, що впливають на розподіл ресурсів серед своїх прихильників в даному політичному об'єднанні (олігархічні). Програмно-ідеологічні партії зазвичай мають успіх в країнах з розвинутим громадянським суспільством, яке має достатню політичну грамотність для того щоб оцінити вірність партійної стратегії та реалістичність втілення цієї стратегії в життя. Натомість, у суспільствах, що перебувають у стадії розвитку демократії, місце програмно-політичних партій займають персоналістські партії, суспільна відповідальність та стабільність яких залежить від моральних та інтелектуальних якостей їх лідерів. У гіршому випадку, в умовах соціального розшарування та поляризації суспільства виникає підґрунтя для партій чиєю метою є отримання особистих вигод та ігнорування суспільних інтересів. Партії, що керуються інтересами своїх босів-олігархів, зазвичай, створюють загрозу незалежності та прозорості виборів, свободи ЗМІ та громадських об'єднань. На виборах такі партії займаються підкупом виборців. Такий сценарій зазвичай має шанс на реалізацію в країнах з низькою політичною культурою та низьким рівнем матеріального забезпечення громадян. Якщо подібні партії стають основою політичної організації

країни, громадянське суспільство та політичні партії стають ворогуючими сторонами, що може призвести до згорання демократії [16].

Отже, згідно визначення Заблоцького В., політична партія - це квазі стійка політична структура, що поєднує активних прихильників певної політичної програми, однодумців у політичних поглядах та ідеології, що борються за можливість втілення цієї ідеології за допомогою отримання державної влади, а також здійснюючи інші форми політичного акціонізму, часто, на загальнодержавному рівні [17]

Крім того, в літературі можна знайти визначення за яким Політична партія - це стійка політична організація, що об'єднує осіб із спільними соціально-класовими, культурно-національними, та/або іншими інтересами та ідеологічними засадами. Найважливішими ознаками Політичної партії вважається: наявність ідеології; організаційної структури; прагнення до влади; прагнення до набуття максимальної підтримки виборців; наявність спільної програми дій [12, с. 543]

На сторінках Словника соціологічних і політологічних термінів знаходимо таке визначення: Партії Політичні - політичні організації, що об'єднують людей із спільними інтересами, вираженими в основоположних ідейних установах і програмах з метою реалізації їх шляхом оволодіння політичною владою і здійснення державного керівництва країною [11, с. 88]

Інші джерела містяться наступні значення:

Партія - 1. політична організація, яка виражає інтереси суспільного класу або його прошарку, захищає його інтереси і керує ним у досягненні певних цілей та ідеалів. 2. Група осіб, об'єднаних спільністю яких-небудь політичних та економічних інтересів, за які вони борються, що може виникнути як опозиція всередині більшого угруповання, в середовищі представників одного класу [13, с. 890]

Узагальнюючи вищевикладене, політична партія - це стійка організація, що об'єднує та керує особами зі спільними інтересами у досягненні цілей та ідеалів, що виражені в основних програмних документах, метою якої є оволодіння політичною владою і здійснення впливу на державне керівництво країни

Отже, ми бачимо, що у визначенні понять громадський рух та політична партія є спільні риси, а саме: усвідомленість, спільність інтересів та цілей. Та є відмінні: стійкість, тривалість в часі, керованість, боротьба за владу. Це свідчить, що громадські рухи повинні трансформуватись заради досягнення поставлених цілей.

Розглядаючи роль та особливості громадських рухів, варто зазначити роль політичних партій, а відтак і громадських рухів та організацій як фундаменту формування політичних партій, у розвитку демократичного суспільства.

Більшість держав визнають політичні партії невід'ємною складовою демократії в розумінні інструменту залучення широких мас до політичного життя. В перехідні періоди розвитку суспільства політичні партії та громадські ініціативи мають особливе значення. Як показує досвід минулого століття, саме громадські рухи та політичні партії відіграли важливу роль у консолідації суспільства у країнах Європи, Азії та інших частинах світу. В літературі існує безліч визначень поняття політична партія, розглянемо декілька з них. Згідно з визначенням економіста і соціолога Й. Шумпетера, партія – не є групою людей, яка сприяє досягненню загальнонаціональних інтересів, швидше, це люди, які, прагнуть до політичної влади, хоча й виходять з загальних принципів. Інший погляд вченого К. Джанда є такий, що партії – це важливий політичний інститут в суспільстві, що прагне заповнити уряд своїми представниками та спирається при цьому на підтримку громади. Інший аспект виокремлює німецький політолог К. фон Бойме, він стверджує, що чи не єдина відмінність політичної партії від громадської організації це конкуренція на виборах для отримання влади. Так чи інакше, політичні партії сформувались у XIX столітті в силу бажання отримати більшу кількість мандатів на виборах до парламенту і є важливим аспектом усіх елементів політичного життя в сучасному демократичному світі. Політичні партії є найбільш ефективним інструментом досягнення інтересів певних груп громадян. Розвиток політичної участі, контроль над соціальною поведінкою, способи обрання лідерів, розповсюдження нових цінностей, трансформаційні суспільні процеси - потребують утворення та посилення зв'язків між різними структурними одиницями політичної

системи, між політичними елітами та громадою. Функцію цих містків і виконують політичні партії, поєднуючи державні інституції та громаду [18, с. 11–29]. Узагальнюючи, політичні партії виконують дві основні функції в суспільстві - інструмент для участі у демократичних виборах та зв'язку між владою та громадою при чому цю функцію політичні партії виконують не тільки в демократичних суспільствах, а й в тоталітарних. Ще виділяють такі функції як добір кандидатів на публічні посади, формування громадської думки, соціалізація суспільства, керівництво урядом чи його критика [18, с. 191–197]

До слова, особливо сильно на формування в Україні політичних еліт вплинуло радянське минуле. Такий важливий, основоположний інститут демократичного суспільства як політична партія, зустрічається в українському контексті з сильним супротивом та одностайним несприйняттям, що є наслідком панування комуністичної партії. Також, важливою переминою в політичному житті України є перехід від однопартійної до багатопартійної системи після здобуття нею незалежності. Цей процес є складний, а іноді неоднозначний і теж не є позбавлений негативного впливу радянської спадщини.

Глибше у вчення про партії та партійні системи занурюватись не будемо. Головне, що слід усвідомити для нашої роботи, це те, що політичні партії є невід'ємною частиною цивілізованого політичного життя у демократичному суспільстві та можуть виникнути в результаті трансформації громадського руху.

Узагальнюючи усе вищевикладене, в нашій роботі, ми спиратимемось та наступні визначення основних понять:

Громадський рух - це суб'єкт колективної дій об'єднання певної кількості громадян. Таке об'єднання не має формалізованого членства та структури, може поєднувати людей різних суспільно-політичних поглядів, для яких важливі певна ідея та соціальні погляди або ж інтереси. Як правило, рухи обмежені в часі, мають спади та зростання активності. Наявність рухів, можливість громадян об'єднуватися у рухи є свідченням процесу суспільного розвитку, внаслідок якого відбувається зміна якості життя громадян.

Політична партія - це важливий політичний інститут в суспільстві, відносно стійка організація, що об'єднує та керує особами зі спільними інтересами у досягненні цілей та ідеалів, що виражені в основних програмних документах, метою якої є оволодіння політичною владою і здійснення впливу на державне керівництво країни.

1.2. Трансформація громадських рухів

Термін трансформація частіше застосовують до суспільства, до громадської думки, чи поведінки. Натомість громадські рухи згадуються переважно як чинники, що сприяють трансформації суспільства, або утворення громадських рухів як наслідок трансформацій в суспільстві. Ми будемо говорити про трансформації самих громадських рухів, що мають відбуватись аби ефективніше усувати болі та задовільняти потреби та інтереси, що об'єднують людей в ці рухи.

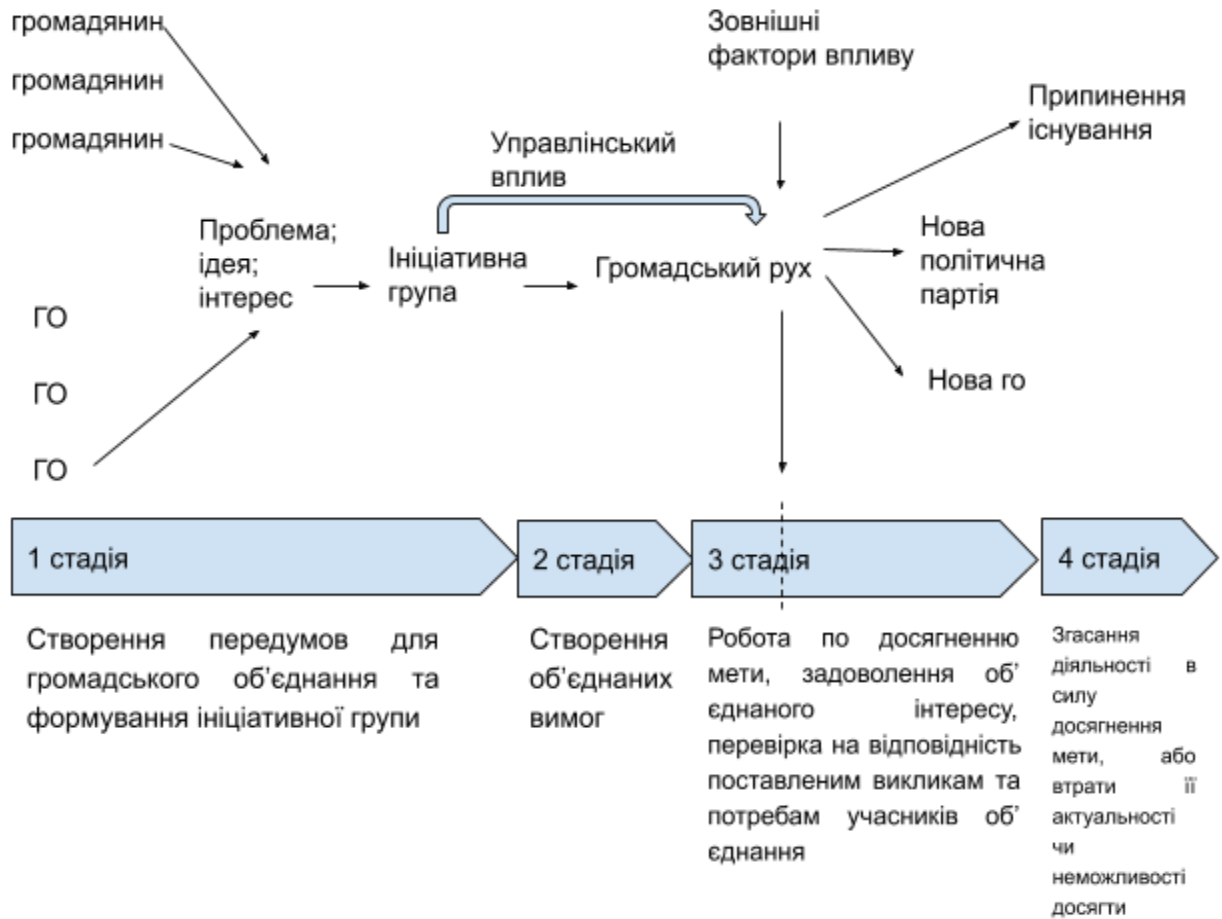
Трансформація - це зміна, перетворення виду, форми, істотних властивостей і т. ін. чого-небудь [13, с. 1469]

Виходячи з вищезазначеного можемо зробити узагальнення що трансформація громадських рухів - це процес перетворення відносно масового добровільного об'єкту колективної дії громадян, що характеризується стихійністю та відсутністю чіткої організаційної форми і, як правило, є тимчасовими, у більш стійкі та складні форми організації заради ефективного досягнення поставлених цілей та завдань - політичні партії чи громадські організації. Окремо зазначимо, що ситуація в якій громадський рух припиняє своє існування через втрату актуальності завдань та цілей об'єднання громадян, або інших внутрішніх чи зовнішніх чинників, ми не розглядаємо як трансформацію.

Питання на яке ми маємо відповісти, в який саме момент ми маємо застосувати управлінський вплив і хто саме цей вплив має застосовувати. У працях політолога Єжи Вятра [19] ми знаходимо чотири стадії у формуванні громадських об'єднань, а саме: перша - створення передумов для громадського об'єднання та формування ініціативної групи; друга - створення програмних документів, що включають в себе

об'єднані потреби; третя - перевірка на відповідність поставленим викликам та потребам учасників об'єднання, агітаційна діяльність, активна політична робота; четверта - згасання діяльності в силу досягнення мети, або втрати її актуальності чи відсутності можливостей її досягнення. В нашому випадку, оскільки мова йде про громадські рухи, а як ми уже виявили, це утворення без чіткої організаційної структури, друга стадія буде лунати як створення об'єднаних вимог, а до третьої стадії додамо власне саму роботу по досягненню мети, задоволення об'єднаного інтересу. Два питання на які ми маємо відповісти, хто і в який момент розвитку громадського руху має застосувати управлінський вплив. Виходячи з переліку стадій ми можемо сформулювати гіпотезу з обох питань. Оскільки у громадського руху є ініціативна група, яка формулює вимоги учасників руху, є делегованою на переговори з іншими сторонами, логічно припустити, що саме ця група має здійснювати управлінський вплив, оскільки, очевидно, ця група людей користується також довірою більшості учасників руху. Що стосується періоду його застосування для трансформації у політичну партію, то це перша частина третьої стадії, коли уже чітко усвідомлені, узагальнені та описані спільні інтереси та ідея руху, коли створена, визнана більшістю учасників руху та довела свою життєздатність ініціативна група та коли рух уже розпочав досягнення мети та перевірку відповідності викликам та потребам учасників. Отже, розглянемо модель трансформації громадського руху на Рис. 1.1.

Рис. 1.1. Модель трансформації громадського руху (власна розробка автора)

На Рис. 1.1 можемо побачити, що управлінський фактор з'являється уже під час формування ініціативної групи. Уже на цьому етапі у руху мають з'явитися особи, що отримали право говорити від імені руху, сформувавши стратегію досягнення мети руху і саме ці люди мають запропонувати шлях подальшого розвитку та можливої трансформації руху. Вплив зовнішніх та внутрішніх факторів ми розглянемо в подальших розділах.

Що стосується класичної моделі теорії управління, то вона включає ряд складових. Насамперед це суб'єкт управління - він тримає у полі зору мету, має направленість на результат та розподіляє ресурси. Інша складова - об'єкт управління, саме на нього суб'єкт здійснює свій вплив для досягнення мети і робить це в певній соціальній парадигмі задля досягнення об'єктом нового, очікуваного стану [20, с. 225–230]. Управлінський вплив - важливий елемент керування індивідом та суспільством в цілому.

В літературі виділяють чотири основні підходи до управління:

- З точки зору окремих наукових течій
- Процесний - передбачає безперервність та серійність пов'язаних між собою управлінських актів
- Системний - розглядає організацію як систему в якій всі елементи направлені на досягнення мети і залежать від зовнішнього контексту
- Ситуаційний - цей підхід передбачає вибір способу управління організацією в залежності від ситуації як в організації так і в середовищі, що її оточує

Барбер М. пропонує інший перелік підходів в управлінні, що розроблений для керування урядами:

- Довіра та альтруїзм
- Ієрархія та цілі (командуй та контролюй)
- Вибір та конкуренція
- Передача та прозорість
- Приватизація (ваучери)

Кожен з цих підходів може бути застосований в залежності від особливостей команди, її компетентності та однорідності, поставлених цілей, наявних ресурсів [21, с. 93–122]

В нашій роботі ми будемо спиратись на загальне визначення управлінського впливу, оскільки підходи до управління обираються в кожному конкретному випадку та забезпечують переважно операційні задачі, до яких трансформація з громадського руху в політичну партію не входить.

З точки зору трансформації громадського руху управлінський вплив - це спосіб перетворення потреб членів та прихильників руху у дії руху з урахуванням зовнішнього контексту. Він присутній на усіх стадіях трансформації руху, навіть на стадії створення передумов та виникнення ініціативної групи. Він виявляється у способі залучення членів та прихильників руху до поширення його ідей, формування плану дій, окресленні структури руху тощо.

У першому розділі розглянуто основні поняття, на які спираємось в даному дослідженні. Визначено поняття громадського руху, описано класифікацію громадських рухів та особливості їх розвитку та трансформації. Дано визначення поняття політична партія та сформульовано особливості партійних систем в західному суспільстві та країнах з низьким рівнем життя. Також описано розуміння управлінського впливу, модель трансформації громадських рухів.

РОЗДІЛ 2

ГРОМАДСЬКІ РУХИ В УКРАЇНІ, КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА США ЯК ФАКТОР СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

2.1. Громадські рухи як частина формування громадянського суспільства у країнах Західної Європи та США

Спершу, подивимось на поняття громадянське суспільство, що включає в себе і громадські рухи як один з його проявів, поглянемо на історію розвитку в світі. Громадянське суспільство та уявлення про нього прийшли тривалий еволюційний шлях. Науковці та дослідники у різних країнах та в різний час по-різному визначали поняття та надавали йому різного значення. Більшість дослідників сходяться на трьох етапах розвитку громадянського суспільства. До першого етапу відносять період від кінця XVII до першої половини XIX століття. В той час концепції громадянського суспільства наголошували що його головною складовою є економіка. Адже саме тут індивідуальні члени проявляли себе незалежними суб'єктами суспільної діяльності і покладаючись на основи ринкової регуляції, боролись за якнайменше втручання держави у свої справи. Варто зазначити, що держава була на той час не тільки антагоністом зачатків громадянського суспільства, але й допомагала в творенні його через написання та імплементацію законів, які відповідали волевиявленню громадян та створювала інституції які захищали права та свободи. Варто зазначити, що в західній Європі в цей час виникає тенденція визначення “моральності” громадянського суспільства, зокрема на нероздільність моралі і права як основних принципів правової держави наголошували Г.В.Ф. Гегель та Емануїл Кант. Саме Гегель виступав за публічність судової системи та створення суду присяжних, сформулювавши в такий спосіб фундаментальні принципи правової держави, що в свою чергу, надавало можливість для функціонування громадянського суспільства. В США в цей час, починають зароджуватись громадські рухи, що мають на меті захист прав робітників, це пов'язано з початком індустріалізації та нових на той час, виробничих відносин [22, с. 412–418]. Підсумовуючи, можна

сказати, що громадянське суспільство на першому етапі було молодим буржуазним суспільством, яке утверджувало ліберальні свободи, спиралось на закон, людей в такому суспільстві об'єднували, здебільшого, економічні інтереси. Цей етап відповідає розвитку старих рухів в теорії розподілу громадських рухів за часом виникнення на старі та нові. В цей період на території сучасної України панувало кріпосне право, а відтак, будь-які прояви громадянського суспільства були неможливі

На другий етап розвитку громадянського суспільства припадає найбільше загострення класових суперечностей, що триває з середини ХІХ до другої половини ХХ століття. Саме в цей час популярними концепціями суспільного розвитку стають соціалістичні теорії Маркса та Енгельса, які оголошують громадянське суспільство формою класових відносин породжену капіталізмом. Одна з форм прояву громадянського суспільства все ж таки виправдовується соціалістичною теорією - громадські рухи, оскільки вважаються реакцією робітничого класу на капіталістичну несправедливість. В деяких країнах в першій половині ХХ століття, громадянське суспільство взагалі на певний час зникає внаслідок гіпертрофованих, насильницьких функцій держави. Яскравими прикладами цього є фашистські режими в Німеччині, Італії, країнах сателітах та сталінська диктатура в Радянському Союзі. Щоправда, на цьому ж історичному етапі відбувається сплеск громадської активності та розвиток громадянського суспільства Центрально-Східної Європи і, зокрема, в тій частині етнічної України, яка належала до Австро-Угорської Імперії. Саме на початку ХХ століття українці та представники інших периферій Австрійської Імперії мали можливість обиратись до Парламенту, брати активну участь у громадському житті. Цей період характерний зростанням економічного та політичного життя українців Галичини та Буковини. При цьому варто відмітити, що внаслідок вищезазначених тенденцій суспільної думки орієнтованої на соціалістичну теорію, в українському суспільстві також починає домінувати дискурс соціалізму. Праці таких видатних вчених як Драгоманов, Франко, Грушевський, що присвячені розвитку громадського

життя та правової держави не витримували конкуренції з соціалістичними і не мали адекватної популярності у суспільстві.

Третій етап в розвитку громадянського суспільства умовно почав свій відлік по завершенню Другої Світової Війни. Цей час характеризується актуалізацією концепції громадянського суспільства, що в подальшому робить її інструментом пояснення чому відбулось падіння комуністичних режимів в Центральній та Східній Європі. Варто зазначити, що застосування визначення громадянського суспільства є досить широким та різноманітним. Антоніна Колодій надає наступне визначення громадянського суспільства: “це сфера спілкування, взаємодії, спонтанної самоорганізації і самоврядування вільних індивідів на основі добровільно сформованих асоціацій, яка захищена необхідними законами від прямого втручання і регламентації з боку держави і в якій переважають громадянські цінності”[23] Громадські рухи є важливою частиною цієї сфери, оскільки є її найбільш динамічною та гнучкою складовою, що оперативно реагує на швидкоплинність та спонтанні виклики сьогодення.

Сурай І.Г. дає лаконічне формулювання етапів розвитку громадянського суспільства:

перший етап (XVII-XIX ст.) - економічно-виробничих стосунків

другий етап (XIX-XX ст.) - культурно-соціальні відносини, стійкі зв'язки

третій етап (по сьогодні) - особистого вибору за ціннісними орієнтирами [24, с. 69]

Фактично, ці етапи є відображенням розвитку суспільства в цілому. Переходу від матеріальних цінностей до нематеріальних. Цей процес спостерігається не тільки в громадському секторі, а й бізнесі середовищі. В своїй праці “Різнобарвний менеджмент” Валерій Пекар наводить різні управлінські культури засновані на різних парадигмах мислення від фіолетового - культури приналежності і червоного сили, до зеленого - взаємин та жовтого - творчості [25, с. 72–93]. Так само, як працівник зі складнішою мотивацією ніж просто заробіток покаже кращий

результат, відповідальний та вмотивований громадянин, що цікавиться процесами в суспільстві житиме в більш розвиненому та успішному середовищі.

Слід зазначити роль політичних партій в процесі формування демократичного суспільства. Не зважаючи на те, що політичні партії, фактично, виникли у ХІХ столітті як інструмент отримання більшої електорально підтримки на парламентській виборах, про що ми зазначали в першому розділі нашої роботи, згодом, вони стали ключовою складовою політичного сьогодення. Політичні партії отримали значно більшу кількість важливих функцій у соціальному житті суспільства, ніж просто забезпечення підтримки під час виборів. На сьогоднішній день, політичні партії є найбільш ефективним засобом для реалізації групових потреб, які в свою чергу артикулюються та формуються в лоні громадських ініціатив, в першу чергу, громадських рухів. Саме політичні партії є містком між інтересами певних соціальних груп та ухваленням рішень органами державної влади, що, в свою чергу, забезпечує відкритість суспільства [26, с. 10–12]. Не дивно, що розвиток політичних партій та представницької демократії припадає на сплеск розвитку громадянського суспільства на другому етапі. Крім того, американський політолог Р. Даль, пише, що на свободі громадських об'єднань, праві на участі у виборах, розмаїті джерел інформування, свободі слова, чесних та конкурентних виборах та інституціях, що взаємопов'язують ухвалення державницьких рішень з інтересами громадян - базується відповідальна демократія відкритих суспільств [26, с. 8].

2.2. Громадські рухи в незалежній Україні - періоди становлення та фактори впливу

Розвиток громадянської активності в сучасній Україні є одним з найважливіших здобутків суспільства і доказом його спроможності та зрілості.

Україна пройшла “прискорений курс” розвитку громадянського суспільства, оскільки в момент, коли воно почало активно розвиватись в країнах Західної Європи та Північної Америки, на території сучасної України спершу панувало кріпосне

право, пізніше - дві імперії і, з рештою, панування Радянського Союзу де питання громадянського суспільства було табуйоване як пережиток капіталізму. Хоча, в деякі періоди історії України до здобуття незалежності, деякі прояви громадянського суспільства були присутні. Так, наприклад, у 1890-х громадські товариства існували у Наддніпрянській Україні, хоча, дозвіл на їх заснування надавав губернатор, а міська влада мала повноваження припиняти існування таких товариств своїм рішенням. Також, існував національно-визвольний рух, але він не мав визначного впливу на українське суспільство в силу політичної ситуації. Після здобуття Україною незалежності, нова політична еліта вийшла переважно не з національно-визвольних рухів, а з лав Комуністичної партії, що визначило подальший вектор розвитку країни.[27] В українському контексті громадські рухи досліджують такі сучасні науковці як Скуратівський В., Палій О. Докторка соціологічних наук Пірен М. ставить акцент на ролі особи, ідеологічного виховання в громадських утвореннях. Шахов В. в особливому фокусі трамає особливості функціонування громадянського суспільства в розвиненій демократичній державі та особливості взаємодії його елементів з органами державної влади. В цьому розділі розглянемо етапи на які умовно можемо розділити розвиток громадянської активності в Україні, проаналізуємо фактори, що впливали на різних етапах та каталізатори, що сприяли підвищенню активності.

В історії незалежної України можемо виділити такі етапи за особливостями розвитку суспільних інституцій:

1990-1991 роки - боротьба за незалежність, перший сплеск розвитку громадських рухів. В цей період активно розвивається та здійснює успішну діяльність Народний Рух України.

1991-2004 роки - створення державних інституцій після років радянської влади, коли управління республікою фактично здійснювалось з Москви. Процес формування державних інституцій був складний, оскільки радянська влада цілеспрямовано знищувала українську еліту, а пропагандистська машина ніколи не переставала працювати, що впливало на свідомість громадян і на їх політичний

вибір. У 2000-2001 роках відбулось ряд протестних акцій, що мали назву “Україна без Кучми” і були організовані політичною опозицією до президента Леоніда Кучми, проте їх результатом стало лише затримання демонстрантів. Також, в цей період виникають олігархічні клани.

2005-2013 роки - другий сплеск самоорганізації громадян після Помаранчевого Майдану. Передували Помаранчевій революції громадські рухи Пора (жовта) та Пора (чорна), активно діяли під час майдану. Проте, рішення про створення політичної партії з аналогічною назвою, більшість активістів сприйняла в штики вважаючи, що засновники партії не мають права використовувати політичний капітал здобутий організаціями, детальніше це питання розкриємо в наступному розділі. Згодом, в країні відбувся реванш антиукраїнських кримінальних сил на чолі з Януковичем;

2013-2019 роки - третій і найбільший сплеск піднесення громадського духу в період Революції Гідності. Згодом, анексія Криму, початок військової агресії Росії на сході України спровокували різкий розвиток волонтерських рухів та батальйонів добровольців.

Кожен з цих періодів має свої особливості та для глибшого розуміння контексту, давайте поглянемо на фактори, які впливали на розвиток соціальних інституцій.

За джерелом фактори впливу можна розділити на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх відносимо:

- правові;
- соціальні;
- політичні.

Правовий фактор характеризується особливою фундаментальністю. Стаття 36 Конституції України гарантує право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації. Також, у статті Конституції підкреслюється добровільність об'єднання та рівність таких об'єднань перед законом [28] Взагалі, діяльність інститутів громадянського суспільства регулюється не менше ніж двома десятками законів та нормативно-правових актів. Ми не будемо детально зупинятись на цьому

питанні, зазначимо лише, що за міжнародним дослідженням індексу сталості організацій громадянського суспільства, правове середовище діяльності громадських організацій в Україні у 2019 році дещо поліпшилось в порівнянні з 2018 роком (Рис. 2.1). Наведемо дані дослідження, для порівняння додамо ще Білорусь та Литву[29]. Ми можемо побачити на Рисунку 2.1, що правове поле в Україні значно ближче до європейського стандарту, менший індекс свідчить про більш сприятливе правове поле.

Рис. 2.1. Правове середовище діяльності інститутів громадянського суспільства [29]

До соціальних ми відносимо розшарування суспільства, фактичну відсутність середнього класу. Ми знову повертаємось до радянської спадщини. У суспільстві знищене відчуття права власності. Все спільне, а значить - нічیه. Кожна окрема особистість ні на що не впливає. Партія має сказати як буде, справа громадян - виконувати. Також, не варто забувати про такий чинник як страх, страх за майбутнє дітей, бути покараним тоталітарною системою точно не додавав українським громадянам свободи самовираження. Патерналізм та “соціальна інфантильність”

стали на заваді розвитку громадянського суспільства в цілому та громадських рухів зокрема. Проте, покоління змінюються і молоді люди активніші і позбавлені радянського багажу більш охоче долучаються до суспільних процесів.

Політичний фактор більшою мірою є стимулюючим для розвитку громадських ініціатив. До сьогоднішнього дня в нашій країні не створено стійкої та ефективної системи влади, державні інституції слабкі. Не існує як такої спадкоємності у владі, нова влада зносить все, чи майже все, що робила стара, звинувачує попередників у зраді і починає будувати все на ново. Різні політичні сили, що змагаються за владу мають достатньо різні погляди на ті чи інші державні політики. Ця ситуація не впливає позитивно на інвестиційну привабливість, чи якість життя і країні. Хоча, для діяльності рухів це дає додаткове поле для активності. Також, кожна з українських революцій, що є крайньою мірою політичної нестабільності, була каталізатором для розвитку громадських рухів.

До внутрішніх факторів розвитку громадських рухів належить:

- лідерство;
- організаційна структура, мережа осередків;
- ресурсне забезпечення;
- основна мета/завдання руху;
- спосіб ухвалення рішень;
- спосіб оприлюднення та реалізації рішень;
- моніторинг дотримання стратегічного курсу руху;
- стиль зовнішньої комунікації;
- обрана цільова аудиторія;
- механізм залучення та утримання нових членів руху;
- механізм перевірки доброчесності членів

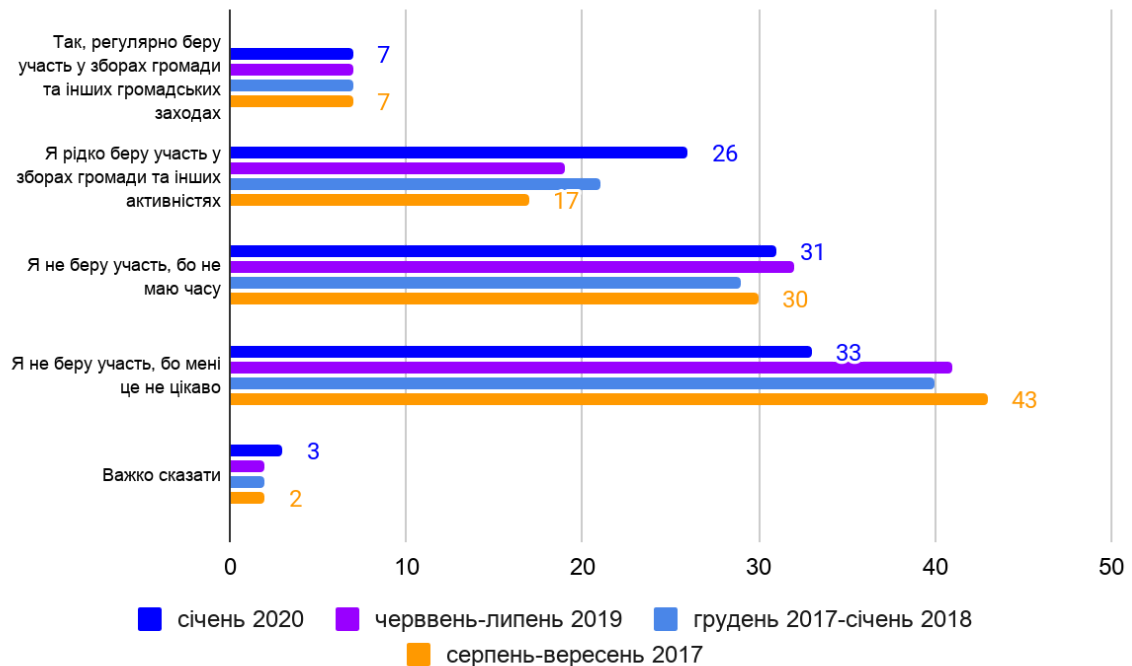
В процесі дослідження ми проаналізуємо ці фактори та виділимо ключові.

На сьогоднішній день ми маємо достатньо активне суспільство. За даними дослідження обізнаність громадян щодо діяльності громадських організацій змінюється. Ми проаналізували дані дослідження громадської думки для оцінки змін

в обізнаності громадян щодо громадських організацій та їхньої діяльності, що щорічно проводиться Фондом “Демократичні ініціативи” імені Ілька Кучеріва.

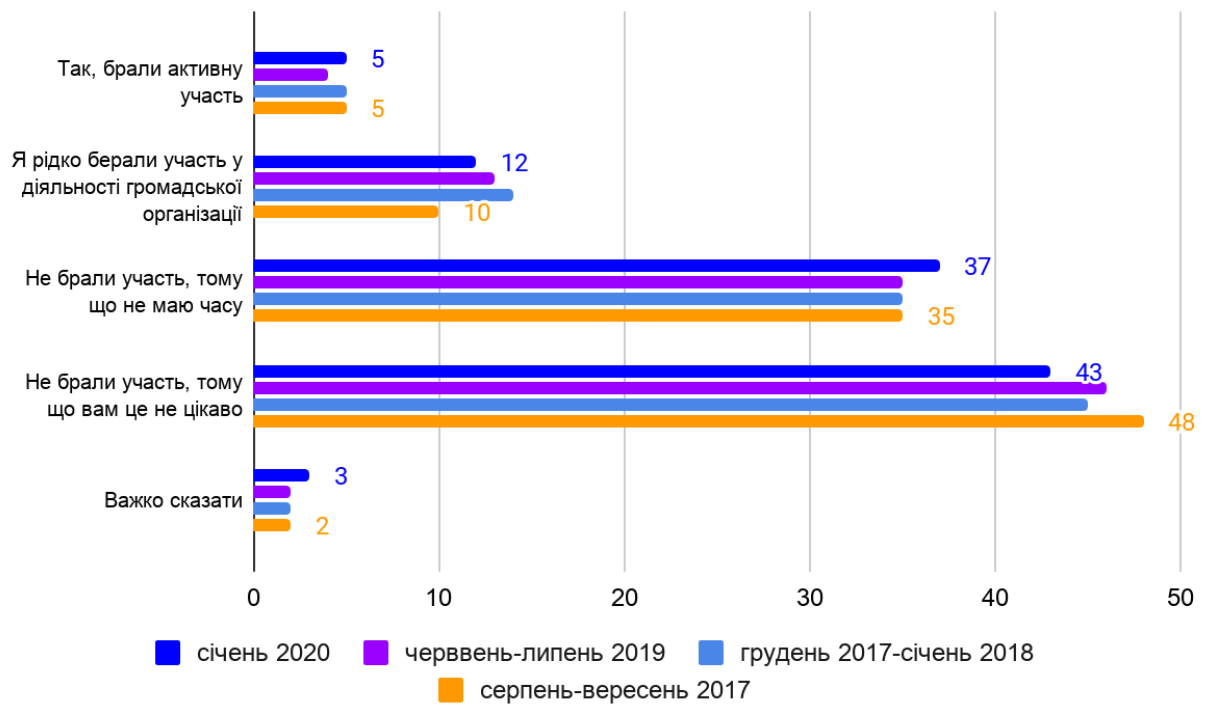
Якщо поглянути на результати опитувань у 2017-2020 роки[30][31][32], то можемо побачити, що кількість громадян, що беруть участь у житті громади, а також в діяльності громадських організацій зростає (Рис. 2.2., 2.3.). Беруть активну, або фрагментарну участь у житті своєї громади 33% опитаних у 2020 році, проти 24% у 2017 році. Натомість частина тих, хто не долучається до життя громади і не цікавиться ним - зменшується (43/33% відповідно у 2017/2020 рр). Ситуація з участю у діяльності громадських організацій схожа, залученість зростає, хоча меншими темпами (Рис 2.3). Активно, чи зрідка беруть участь у діяльності громадських організацій у 2017 році 15% та 2020 році 17%. Відсоток тих, хто не зацікавлений у діяльності громадських організацій знизився з 48% у 2017 році, до 43% у 2020 році. Потенціал зростання активності в обох опитуваннях складають особи, що не беруть участь через брак часу, таких понад 30% в кожному з опитувань

Рис 2.2. Чи берете ви участь у житті вашої громади (будинку, вулиці, району)? [30] [31] [32]

Рис. 2.3. Чи ви брали участь у діяльності громадської організації протягом минулого року? [30] [31] [32]

З іншого боку, ми спостерігаємо позитивний баланс довіри для громадських організацій (за даними дослідження Фонду “Демократичні ініціативи” імені Ілька Кучеріва, дата публікації 30.12.2019)[33] На Рис. 2.4. ми бачимо, що довіра до громадських організацій, а також до волонтерських є на достатньо високому рівні.

Також, за даними Рис. 2.4, можна відмітити, що довіра до державних інститутів в цілому не однорідна. До прикладу, достатньо висока до Президента, проте вкрай низька до Уряду, Парламенту та судової гілки влади. Судова система України має недовіру громадян майже на рівні з російськими ЗМІ, слід зауважити, що це в період російської військової агресії на сході України, а судова система і захист права власності є основою стабільності економічного середовища.

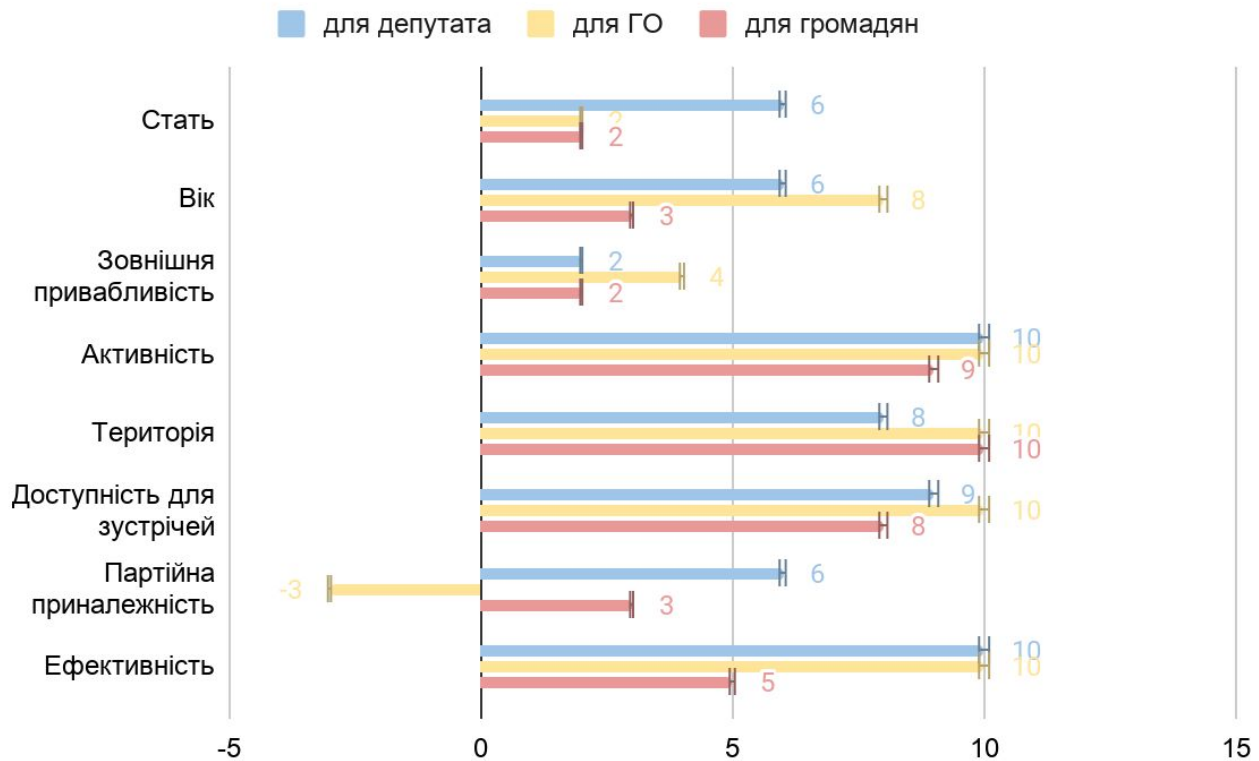
Рис. 2.4 Баланс довіри/недовіри до соціальних інституцій [33]

В період переддипломної практики ми отримали дані, що залученість до політичних процесів шкодить діяльності громадської організації на прикладі громадської організації “Духовне Зерно” та співпраці даної організації з депутатом Київської Міської Ради Вадимом Васильчуком. Ми дослідили тристоронню взаємодію між громадою, представниками громадської організації та депутатом КМР. Ми провели ряд зустрічей та сформуваємо ряд факторів, що впливають на таку взаємодію. Такими факторами є: вік, стать, зовнішня привабливість, активність, територіальна прив’язаність, доступність для зустрічей, партійна приналежність, ефективність у вирішенні проблемних питань. Як ми бачимо на Рис. 2.5., єдиний показник, що негативно і суттєво впливає на роботу, це партійна приналежність

громадської організації, на рівні -3 по шкалі від -10 до +10, де -10 сильно негативно впливає, 0 - зовсім не впливає та +10 вплив сильний позитивний.

Рис. 2.5. Фактори, що впливають на тристоронню взаємодію між громадою, престаниками ГО “Духовне Зерно” та депутатом КМР (власна розробка автора)

Попри такі результати, все ж таки можемо припустити, що зростання активності громади свідчить про зростаючу можливість утворення нових громадських рухів та організацій, що потенційно можуть трансформуватись у політичні партії з вищим рівнем довіри, адже негативний вплив партійної приналежності на діяльність громадських організацій не є на критично високому рівні. Особливо у випадку, коли процес трансформації громадського руху в політичну партію публічний та прозорий.

Слід зазначити, що формування партійної системи України теж має суттєві особливості в порівнянні з іншими європейськими державами. Попри особливості формування української державності, перша партія європейського зразка була створена ще у XIX столітті, а саме Руська українська радикальна партія, створена у 1890 році визначними українськими громадськими діячами Павликом М.,

Левицьким Є., Окуневським Т., Франком І. Та іншими. На сході України було створено Революційну українську партію у 1900 році, що згодом породила ще ряд політичних партій: у 1902 році утворилась Українська народна партія, яку очолив Міхновський М. та ще ряд народників, що приєднались до партії есерів, у 1903 році українська соціалістична партія. У 1905 році, в наслідок об'єднавчого з'їзду української радикальної партії та української демократичної партії, була створена Українська Демократична Радикальна партія. Українське політичне життя було достатньо активним в той період, аж до жовтневої революції 1917 року, коли приход до влади більшовиків вбив український парламентаризм та започатковану багатопартійність [26, с. 220–222]. Проукраїнські сили відійшли у підпілля та утворили національно-визвольні рухи, які не мали визначального впливу на розвиток українського суспільства.

Повернення до політичної активності відбулось уже наприкінці 1980-х років, коли стала можливою часткова гласність та розмаїття поглядів, утворення об'єднань, що не були формалізовані, а в якийсь момент і політичних клубів (до 1989 року в Україні нараховувалось блізько 125 таких утворень) - стало новим початком розвитку української багатопартійності. Причиною такого сплеску вважають: загальну політичну кризу у СРСР; тривале ігнорування державним апаратом інтересів великих суспільних груп; незадоволена потреба висловлення альтернативної думки та можливість самореалізації; усвідомлення нової можливості добровільного об'єднання за спільністю інтересів та поглядів.

На цьому етапі, маємо зазначити, що східна та західна Україна мала критично різні передумови формування громадянської свідомості та політичної активності великих груп населення. Для західної України була природною громадська активність, адже у XIX-XX століттях ця частина України значною мірою прийшла типовий для західної та центральної Європи шлях формування громадянського суспільства, східній та центральній Україні довелось будувати громадянські інститути на основі цінностей фактично з нуля. Саме цією різницею у політичному досвіді різних частин України і зумовлено ускладнення формування

багатопартійності в державі. В цілому, зародження та розвиток політичних партій та громадських рухів в Україні відбулось за складних умов глибокої економічної кризи, напруга між різними соціальними групами, недовіра до демократичних інституцій, особливо в частині вирішення соціальної несправедливості, низький рівень політичної культури та свідомості громадян, зумовлений уже згадуваним нами спадком радянської доби.

На сьогоднішній день, Україна досі знаходиться в процесі становлення партійної системи. Перед нами було два шляхи: або закріплення домінування партії влади, або справжня конкуренція між різними політичними партіями за електоральну підтримку, що є основою демократії. Україна обрала шлях політичної конкуренції. Розвиток громадянського суспільства, виникнення динамічних об'єднань за ціннісними поглядами якими є громадські рухи, формування політичних еліт та становлення партійної системи держави - невід'ємні складові цього шляху [26, с. 239–289].

В даному розділі ми розглянули особливості формування громадянського суспільства та його окремих елементів у західних державах та в Україні. Навели етапи формування громадської активності в країнах Західної Європи та США, співвіднесли їх з появою нових громадських рухів, що ставлять за мету відстоювання людських прав, цінностей свободи та гідності. Виявили зв'язок між розвитком громадянського суспільства, в тому числі сплеску активності громадських рухів та розвитком партійних систем демократичних країн. Сформуваємо основні періоди розвитку громадянського суспільства в Україні та проаналізували чинники, що на нього впливають. Навели дослідження громадської активності українців. Описали контекст та передумови сплесків у розвитку громадських рухів в Україні, сформуваємо фактори впливу та особливості. Розглянули особливості становлення партійної системи в Україні як невід'ємної складової цивілізаційного шляху розвитку держави.

РОЗДІЛ 3

УПРАВЛІНСЬКИЙ ВПЛИВ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ ГРОМАДСЬКИХ РУХІВ

3.1 Критерії готовності громадського руху до трансформації

Всі приклади ми будемо розглядати в частині власне трансформації від громадського руху до політичної партії та пошукаємо подібності в процесах цієї трансформації і управлінського впливу на нього. Ми розглянемо декілька прикладів трансформації громадських рухів в політичні партії як в Україні так і поза її межами, а саме: литовський громадсько-політичний рух “Саюдіс”, партія “Піратів”, “Народний Рух України”, “Пора!”, “Самопоміч” та “Демократичний Альянс” а також громадські рухи що не є, чи не стали партіями: рух “Чесно”, громадсько-політичний рух “Люди важливі” та велосипедний рух. Ми подивимось на історію цих організацій та визначимо критерії готовності громадських рухів до трансформації в політичну партію, що стануть об’єктом застосування управлінського впливу задля успішної трансформації. Всі вищезазначені громадські рухи, що з часом трансформувались на партії мали суттєвий вплив на розвиток демократії в суспільствах де розвивались. Усі вони є суб’єктами колективних дій, об’єднують в собі певну кількість осіб для яких важлива спільна ідея і вона є ідеєю руху. До трансформації в політичні партії була відсутня чітка структура та фіксоване членство. В меті цих рухів прошира ідея суспільних змін, що є свідченням розвитку суспільства та стимулює підвищення якості життя громади.

Нами були проведені напівструктуровані інтерв’ю на засадах анонімності з представниками цих рухів. В процесі розмови ми досліджували два основні аспекти у розвитку рухів, а саме: критерії яким має відповідати рух для успішної трансформації, що мають стати об’єктом управлінського впливу та фактори впливу на трансформацію. Нам вдалось поспілкуватись з представниками всіх вищенаведених організацій та виділити наступні критерії.

Громадський рух має потенціал до трансформації в політичну партію якщо відповідає наступним критеріям:

- масовість - ідея, що рухає громадським рухом має бути важлива для достатньої кількості осіб. Саме цей критерій зумовлює потенціал організації у залученні прихильників та членів. Цей критерій виділили як важливий майже всі наші співрозмовники. Варто зазначити, що під масовістю ми маємо на увазі певну кількість осіб, що є відносною і в кожному окремому випадку трактується індивідуально;

- неможливість втілення ідеї та/або вирішення проблеми без прямого впливу на законодавчі процеси. За цим критерієм ми можемо оцінити наскільки масштабна проблема і потребує вирішення на законодавчому рівні. До прикладу, побудова дитячого майданчику у дворі є проблемою, навколо якої може утворитись громадський рух, але для її вирішення достатньо звернення в компетентні органи міської влади. Хоча, для системного вирішення цього питання на національному рівні, можна і партію створити, були би ресурси, але про це далі;

- наявність впізнаваного лідера визнаного більшістю учасників руху. Всі наші співрозмовники підтвердили необхідність наявності лідера, чи, частіше, групи лідерів. Єдиний приклад, з розглянутих нами, що діяв без лідера - це "Чорна Пора", цей рух одразу декларував безлідерський тип організації та ставив обмеження в часі існування руху конкретною метою - моніторинг чесності проведення виборів президента у 2004 році. Решта організацій засвідчили важливість цього критерію, а в деяких випадках негативний вплив слабого лідера на розвиток руху.

- відсутність та/або обмежена кількість політичних партій, що мають в пріоритеті ідею громадського руху чи подібну. Цей критерій має має унеможливити високу конкуренцію в обмеженому електоральному полі. Ми могли спостерігати різного роду альянси та союзи перед виборами. До прикладу, на президентських виборах 2019 року було висунуто єдиного кандидата від демократичних сил - Анатолія Гриценка. Вважаємо, що це сильний крок зі сторони політичних конкурентів, проте, найчастіше, ми можемо спостерігати зворотній процес.

- усвідомлення ініціативною групою руху та його учасниками поняття та мети громадської організації та політичної партії, відмінність їх цілей. Ініціативна група руху має сформулювати стратегію досягнення мети і тоді ухвалювати рішення про трансформацію, в противному випадку, трансформація у політичну партію не призведе до появи сталої та спроможної організації

- здатність зібрати політичну команду з представників та прихильників руху. Цей критерій важливий, адже політика командна справа та, якоюсь мірою, справа з високими репутаційними ризиками, публічністю та низьким рівнем довіри до дій політичного суб'єкта. Якщо, серед прихильників та учасників руху немає осіб, що готові піти на ці та інші ризики з якими пов'язана політична діяльність, то трансформація в політичну партію значною мірою позбавлена сенсу.

Відповідність обраних нами для дослідження організацій даним критеріям можна побачити в Таблиці 3.1

Таблиця 3.1

Відповідність громадських рухів виділеним критеріям необхідним для потенційної трансформації в політичну партію (власна розробка автора)

	Масовість	Необхідність законодавчого рівня	Лідерство	Відсутність партій з такою ж метою	Усвідомленість особливостей політичної партії	Здатність створити політичну команду
Народний Рух України	так	так	так	так	так	так
Пора! (жовта)	так	ні	так	ні	так	так
Самопоміч	так	так	так	ні	так	так
Демократичний Альянс	так	так	так	ні	ні	так
Чесно	так	ні	так	ні	так	ні
Люди	ні	так	так	так	так	так

важливі						
Велорух	так	так	так	так	ні	ні

Ми можемо побачити з Таблиці 3.1, що лише Народний Рух України відповідає всім критеріям, проте, рухи, що відповідають трьом і більше критеріям також мають потенціал, а усвідомлення точок невідповідності дозволяє керівництву організації відповідним чином будувати подальшу діяльність та спрямовувати управлінський вплив.

3.2. Управлінський вплив на трансформацію громадських рухів у політичні партії

Розглянемо детальніше історію розвитку кожного з обраних нами для дослідження рухів.

Литовський громадсько-політичний рух “Саюдіс” проіснував лише п’ять роки (з 1988 по 1993 рр), проте саме він визначив процес встановлення незалежності Литви. З 1987 року у Литві почали виникати неприбуткові організації різного характеру, що були незалежні від влади. Днем створення вважається 3 червня 1988 року, в цей день було створено ініціативну групу на засідання в Академії наук Литви. До неї увійшли відомі діячі науки, культури та журналісти в кількості 35 осіб. Серед них були і члени комуністичної партії. З часом, до руху приєдналися і інші литовські комуністи, включно з їх лідером Альгірдасом Бразаускасом, який активно агітував за економічну автономію Литви у складі Радянського Союзу. Таким чином, ми бачимо, що заради об’єднаної мети почали співпрацювати прихильники різних ідеологічних напрямків - націоналісти та комуністи. Уже 22-23 жовтня 1988 відбувся установчий з’їзд Саюдісу, до керівного органу партії - Ради Сейму увійшло 35 осіб, переважно члени ініціативної групи, а з листопада розпочав активну політичну роботу чітко сформулювавши програмною метою відновлення незалежності Литви, за деякий час перейшовши в жорстку опозицію та конфронтацію з литовською комуністичною партією. Діяльність Саюдісу супроводжувалась відновленням роботи громадських

організацій в різних соціальних та галузевих сферах, які розпочинали діяльність в часи між двома війнами. Розглянемо результати виборів в яких взяла участь партія. У 1989 році, на виборах депутатів СРСР, Саюдіс отримав 36 мандатів із 42, що належали до квоти Литовської РСР. Цей результат дав можливість литовській фракції активно відстоювати відновлення незалежності Литви, Латвії та Естонії. У 1990 році - 101 із 141 мандатів в Верховній Раді ЛРСР і проголошення незалежної держави Литви на першому ж засіданні. Подальша діяльність партії виходить за рамки нашого дослідження, зазначимо лише, що з 1993 року Саюдіс трансформувався в громадську організацію, попередньо програвши вибори у 1992, і існує по сьогодні. [34]

Із прикладів трансформації громадських рухів за кордоном, ще коротко зупинимось на партії “Піратів”. Піратські партії - це політичні партії, що мають за основну мету реформування законодавства в сфері авторського права. Вони вимагають дотримання права на приватне життя не тільки у реальному, але і у віртуальному вимірі. Перша піратська партія була створена в січні 2006 року у Швеції. Станом на сьогодні осередки існують у 42-х країнах Світу, а в Німеччині, Швеції, Чехії та Швейцарії має представництво в законодавчих органах різного рівня. Цей приклад цікавий нам як зразок дуже вузької спрямованості руху. В такому випадку годі чекати отримати більшість та взяти всю повноту влади в свої руки, проте, представленість в органах влади дає можливість впливати на формування порядку денного, а відповідно, просувати ідею, що об’єднала учасників руху [35]

Вищенаведені приклади, свідчать, що практика трансформації громадських рухів в політичні партії існує.

Далі, розглянемо вітчизняні рухи. Ми наведемо коротку історію кожної з обраних організацій та висновки із розмови з їх представниками. Крім критеріїв рухів для успішної трансформації, що мають стати елементами що потребують управлінського впливу, ми також отримали оцінку впливу різних факторів на розвиток руху по шкалі від -10 до +10, де -10 відбувся сильно негативний вплив, 0 - не

вплинуло жодним чином та +10 фактор вплинув позитивно і значною мірою. Після кожної організації, ми будемо наводити результати оцінки.

Від Саюдісу логічно перейти до “Народного Руху України”, оскільки саме цей литовський рух став його прототипом. Створенню партії Народний Рух України, передувало створення масового громадсько-політичного руху Товариство української мови імені Т.Г. Шевченка на початку 1989 року. Усвідомлення необхідності створення демократичної організації за типом схожої на литовський Саюдіс прийшло влітку 1988 року, об’єднало представників громади та стимулювало створення неформальних об’єднань в декількох містах України, серед них Київ, Львів, Вінниця. Програму “Народного Руху за перебудову” було складено в Спілці письменників України, програма була надрукована в “Літературній Україні” 16 лютого 1989 року. Якщо порівнювати програму Руху з програмними документами Саюдісу, можна відмітити більш м’які та помірковані формулювання, присутність формального визнання комуністичної партії як правлячої. Проте, протягом наступного періоду, текст радикалізувався, зникла комуністична партія, з’явилась вимога укладення новоро союзного договору на засадах конфедерації, де кожен член союзу зберігає незалежність. Установчий з’їзд Руху відбувся 8-10 вересня 1989 року [36, с. 43]. Розпочалась активна діяльність Руху, були підтримані ініціативи відродження національних меншин (євреїв, кримських татар), проведено низку культурних та суспільних подій. Активно працював Рух також і в політичній царині, а в 1990 році був зареєстрований як громадсько-політична організація, взяв участь у виборах до Верховної Ради УРСР у березні 1990 року взяв 25% місць у парламенті та створив опозиційний до комуністичної партії блок. Завдяки зусиллям Руху 16 липня 1990 року було прийнято Декларацію про державний суверенітет України, а 24 серпня 1991 Акт проголошення незалежності України. У 1991 році кандидат від Руху В’ячеслав Чорновіл програв президентські вибори Леоніду Кравчуку. На 4-му з’їзді Руху головою було обрано В’ячеслава Чорновола і прийнято рішення про трансформацію в політичну партію. Як політична партія Рух було зареєстровано 1 лютого 1993. Слід зазначити, що на Другому з’їзді до Статуту Руху була внесена

можливість асоційованого членства політичних партій, тож Рух об'єднував і різні організації, серед яких політичні партії Українська Республіканська Партія та Демократична Партія України, що в різний час впливали на діяльність Руху [37]. Ми не станемо розглядати подальшу історію Народного Руху України, організація зазнала багато змін та перетворень, скажемо тільки, що курс яким пішла Україна сильно залежав від успіхів і діяльності Народного Руху України. Наш співрозмовник наводив особливості формування Народного Руху України, зауважив, що однією з основних проблем організації було те, що в її ряди вступило багато осіб з різною ідеологією, були також агенти спеціальних служб направлені туди для знищення організації з середини. Також, представник Руху вважає, що при трансформації, не слід було руйнувати громадську організацію, що вона мала би стати для партії кадровим резервом, тим середовищем, з якого могли би виростати глибокі та свідомі функціонери для партії. В Табл. 3.2 ми можемо побачити основні критерії, яким має відповідати рух для успішної трансформації в політичну партію з точки зору представника Народного Руху України, та які є елементами діяльності організації, що потребують управлінського впливу.

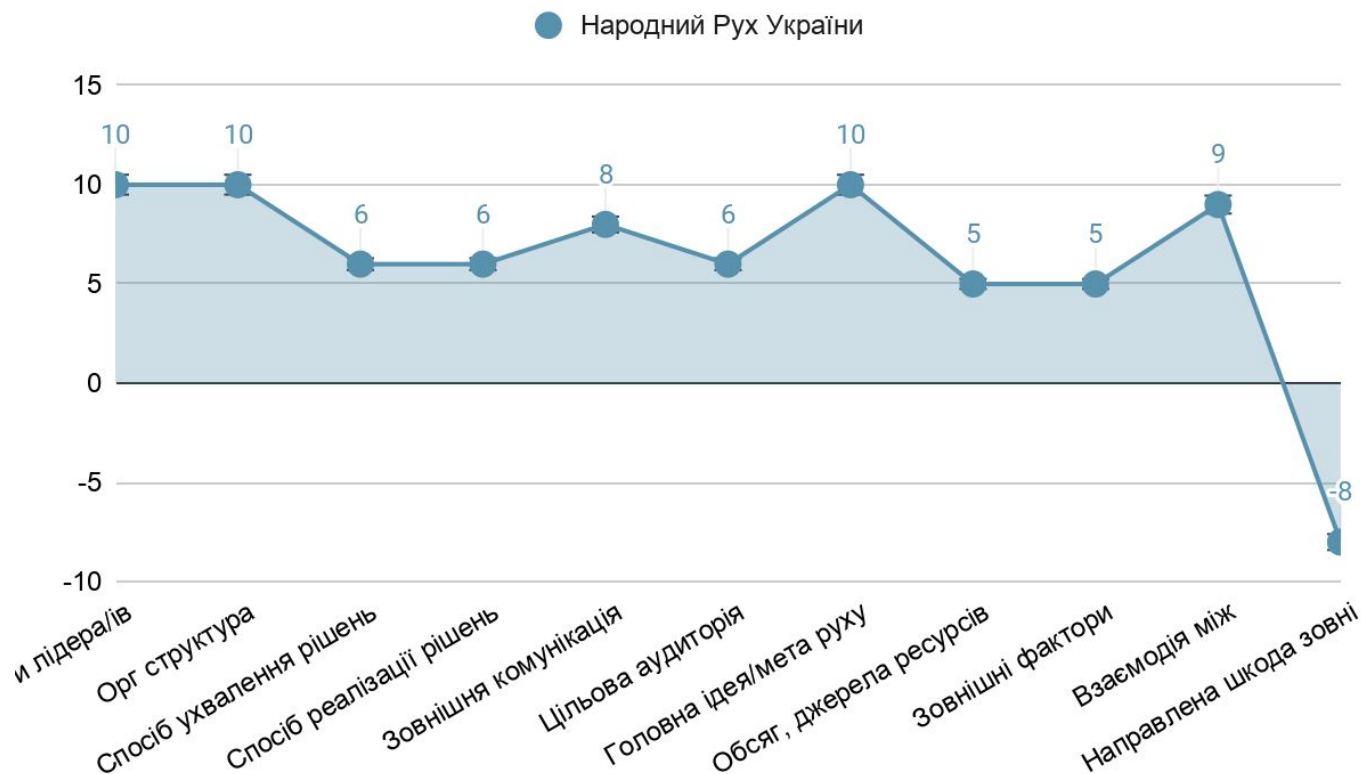
Таблиця 3.2.

Критерії, яким має відповідати рух для успішної трансформації в політичну партію з точки зору представника Народного Руху України (власна розробка автора)

Основні критерії	- Збереження материнської громадської організації - Чітка структура - Лідерство - Гармонія між основами політичної партії та її симпатиками

На Рис. 3.1. Ми можемо побачити оцінку впливу різних факторів на розвиток Народного Руху України в період безпосередньо перед трансформацією в політичну партію. Ми можемо побачити, що найбільшої шкоди руху завдали зовнішні сили та їх направлена шкода.

Рис. 3.1. Оцінка впливу різних факторів на розвиток Народного Руху України з точки зору представника руху (-10 сильний негативний вплив; 0 жодного впливу; +10 сильний позитивний вплив) (власна розробка автора)

Наступний рух “Самопоміч”. У 2004 році, у Львові за ініціативи Андрія Садового було засновано рух, що мав відновлювати традиції самоорганізації населення. Рух швидко оформився та восени цього ж року був зареєстрований як громадська організація, що взяла як пріоритети діяльності юридичну просвіту громадян, розвиток осередків самоорганізації, популяризацію здорового способу життя та розвиток волонтерського руху. Організація швидко розвивалась і про її діяльність дізнавалось все більше львів’ян. У 2006 році лідер “Самопоміч” Андрій Садовий був обраний міським головою Львова і переніс принципи організації до львівської міської ратуші. У 2010 році Садовий був переобраний мером Львова, разом з тим, ставало очевидно, що місцевому самоврядуванню в Україні завдає негативного впливу центральна влада і що на шляху до побудови “міста мрії в якому

хочеться жити”, стоять законодавчі перепони, які можна вирішити лише маючи представництво в центральних органах влади. Саме в той період, як інструмент участі у політичному житті Держави і було ініційовано створення Політичної Партії “Об’єднання “Самопоміч”, а у 2013 році було проведено установчий з’їзд у Києві в приміщенні будинку Учителя [38]. Після того, на позачергових виборах до Київської міської ради у 2014 році було здобуто 5 мандатів, на виборах до Парламенту того ж року - 32 мандатів, на чергових виборах до Київської міськради 2025 року - 22 мандати [39]. Основними факторами, що вплинули на розвиток руху та подальшу трансформацію було названо лідерство, організаційна структура, взаємовідносини між засновниками та головна ідея/мета руху. Позитивний вплив на трансформацію мала особа лідера Андрія Садового та підтримка його оточення, хоча, співрозмовник відмітив, що згодом лідер та оточення зіграли негативну, стримуючу роль у розвитку національної політичної партії. Це питання часто виникало під час інтерв’ю, питання конкретного періоду про який говоримо, адже той самий фактор може здійснити діаметрально протилежний вплив на розвиток в залежності від комплексу зовнішніх та внутрішніх обставин. Основні критерії громадського руху, що є складовими діяльності організації які потребують управлінського впливу, з точки зору представника “Об’єднання “Самопоміч” наведені в Таблиці 3.3.

Таблиця 3.3.

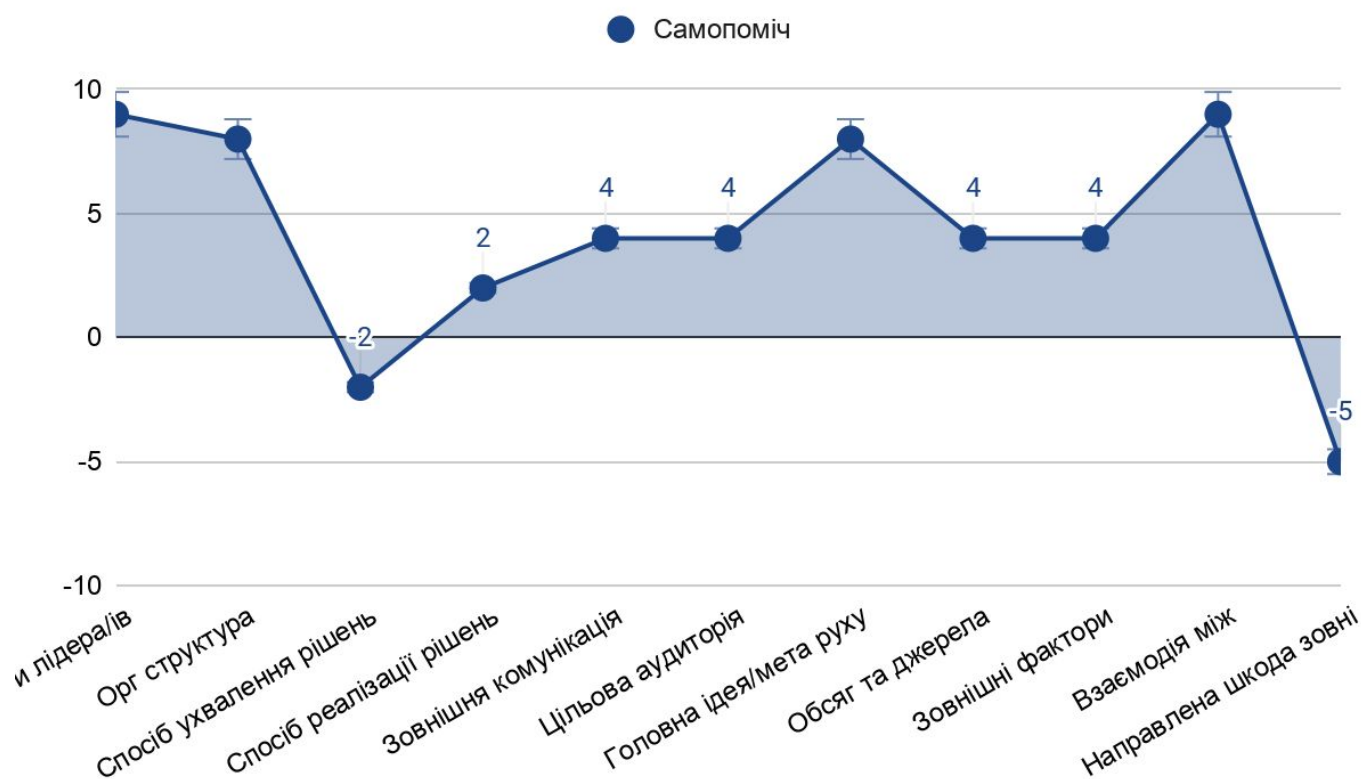
Критерії, яким має відповідати рух для успішної трансформації в політичну партію з точки зору представника “Об’єднання “Самопоміч” (власна розробка автора)

Основні критерії	- Лідерство - Організаційна структура - Ідея/мета руху - Відносини між засновниками

На Рис. 3.2. ми можемо побачити, що на думку представника організації найкраще на розвиток руху вплинула взаємодія між засновниками та особа лідера,

також досить сильно вплинула головна ідея руху та організаційна структура, натомість найбільшої шкоди рух зазнав від направленої шкоди зовнішніх сил та способу ухвалення рішень.

Рис. 3.2. Оцінка впливу різних факторів на розвиток руху “Самопоміч” з точки зору представника руху (-10 сильний негативний вплив; 0 жодного впливу; +10 сильний позитивний вплив) (власна розробка автора)

Наступний рух, який ми розглянемо, “Пора!”. Особливістю є те, що існувало дві громадські організації з такою назвою, так звана “чорна Пора” та “жовта Пора”. Насправді це зовсім різні організації, їх неофіційні назви походять від розповсюджуваних агітаційних матеріалів. У “чорної Пори” це були чорно-білі листівки надруковані на звичайному принтері, а у “жовтої Пори” були кольорові, поліграфічним способом виготовлені матеріали. Обидві організації намагались співпрацювати, проте, цей досвід не завжди був успішним. Обидві “Пори” уникали

розділення діяльності в інформаційному полі для уникнення враження розколу всередині організації, тож більшість громадян сприймали їх як одну організацію. “чорна Пора” - організація безлідерського типу, всі рішення ухвалювались консенсусом. В структурі виділяються такі відділи: креативний, організаційний, відділ безпеки (юридичний), фінансовий. Ця організація сповідувала принципи ненасильницького спротиву, добровільності, безлідерної структури, політичної та економічної незалежності та також копілефт - що є неможливістю використання здобутків організації для побудови власної політичної кар’єри. Організація припинила існування у 2005 році, коли виконала свою мету - контроль проведення виборів.

Так звана “жовта Пора” мала вертикальну ієрархію, одноосібним лідером називають Владислава Каськіва. Очевидним є також більший обсяг ресурсів, які забезпечували діяльність організації. Структура організації складалась з таких підрозділів: інформаційно-креативний, комунікаційний, фінансовий відділ, відділ юридичного забезпечення, регіонального розвитку, спецоперацій, фандрайзингу та підрозділ стратегічного планування. Саме “жовта Пора” трансформувалась у політичну партію. Заснування партії сприйняли вкрай негативно представниками “чорної Пори”, адже вони вважали, що засновники партії не мають права використовувати політичний капітал здобутий на Помаранчевому Майдані на свою користь. Ми поспілкувались з представниками так званої “жовтої Пори” і надалі згадуючи рух “Пора!” Будемо мати на увазі саме “жовту Пору”. Утворенню ”Пори!” передувало усвідомлення, що передача влади ненасильницьким шляхом на президентських виборах 2004 року неможлива. Після чого, був проведений навчальний табір для підготовки плану заходів, що мали забезпечити ненасильницьку передачу влади, а також підготовки людей з регіонів для швидкої мобілізації громадян на майдан, в разі виникнення такої потреби. За словами співрозмовника, за півроку до Помаранчевого Майдану було очевидно, що революції не уникнути. Для цієї особи “Пора!” - це унікальна мобілізаційна технологія, метою якої була мирна передача влади від президента Леоніда Кучми наступному президенту, обраному на

чесних виборах. Після революційних подій Громадська кампанія “Пора!” припинила існування, а лідери руху оголосили про створення політичної партії “Пора!”[40]. За часів революційних дій важлива гнучкість та швидкість у прийнятті рішень, тому рішення ухвалювались керівництвом руху без особливого залучення членів та прихильників. Відповідно, відповідальність за ухвалені рішення повністю покладалась на лідера. Рух використовував цікавий інструмент оприлюднення рішень, беручи до уваги повну підконтрольність практично всіх ЗМІ чинній на той час владі (крім 5 каналу), учасники руху доносили свої тези через яскраві креативні акції, через створення інформаційних приводів про які ЗМІ не могли не зняти сюжети. Основними критеріями, яким має відповідати рух для успішної трансформації у політичну партію пролунало: сильний багаторівневий менеджмент; чіткість структури руху; креативність контенту, що продукує рух; наявність ресурсів. Особливою тезою прозвучало, що для досягнення мети організації важливою є системність дій та прагматизм в ухваленні рішень - що є складовими менеджменту. В Таб. 3.4 зібрані основні критерії для успішної трансформації руху в партію, що мають бути в прицілі впливу управлінця, на думку представника організації “Пора!”

Таблиця 3.4.

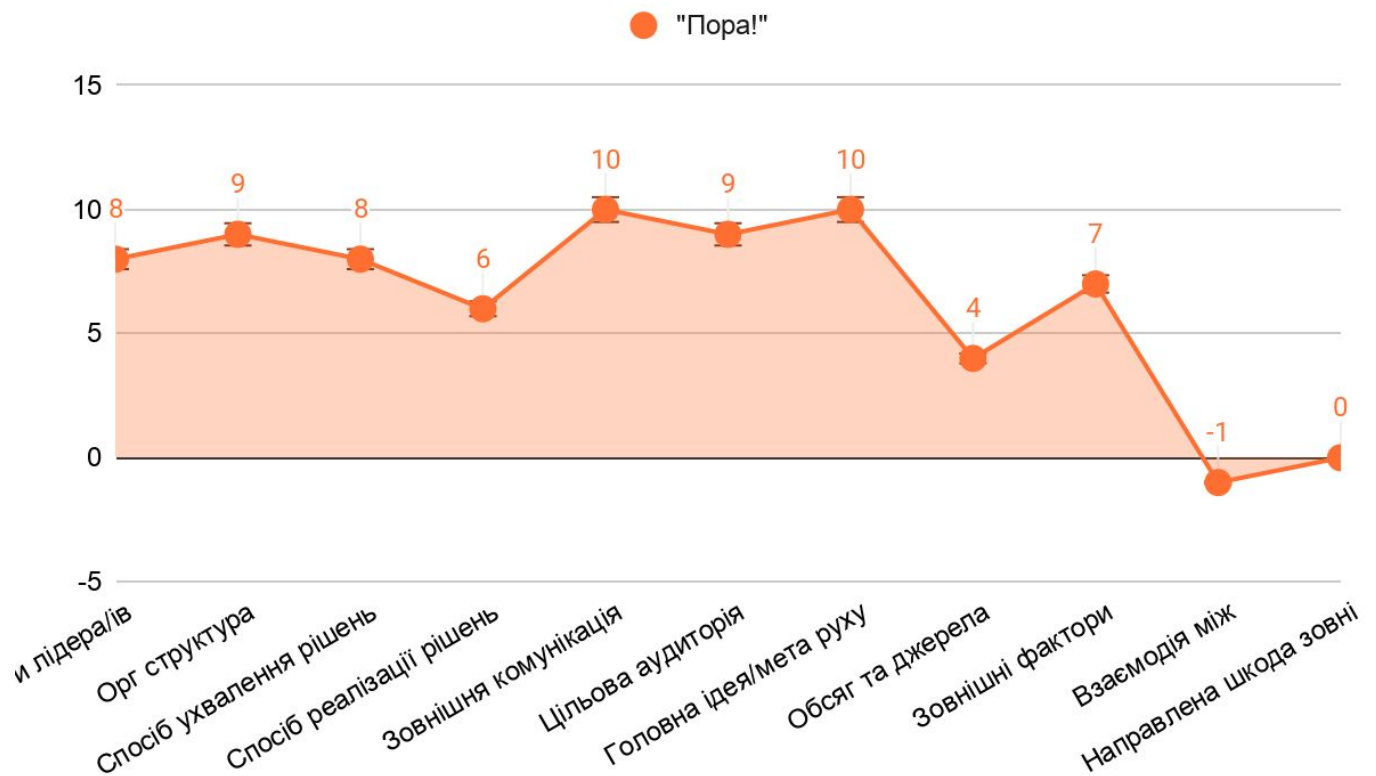
Критерії, яким має відповідати рух для успішної трансформації в політичну партію з точки зору представника організації “Пора!” (власна розробка автора)

Основні критерії	- Сильний багаторівневий менеджмент - Чітка структура руху - Креативність контенту, що продукує рух - Наявність ресурсів

На Рис. 3.3 можемо побачити, що негативно на розвиток руху вплинули взаємодія між засновниками, а найбільший позитивний вплив мали головна ідея руху, структура, зовнішня комунікація та обрана цільова аудиторія. Також, вплив такого фактору як обсяг та джерела ресурсів було оцінено на досить низькому рівні,

що пояснюється значною залученістю волонтерської праці та креативністю продукованого контенту.

Рис. 3.3. Оцінка впливу різних факторів на розвиток організації “Пора!” з точки зору представника руху (-10 сильний негативний вплив; 0 жодного впливу; +10 сильний позитивний вплив) (власна розробка автора)

“Демократичний Альянс” розпочав свою політичну діяльність на базі громадських ініціатив ще у 1996 році. В своїй діяльності Демократичний Альянс приділяв значну увагу міжнародній діяльності. Вони були повноправними членами Молодь Європейської Народної Партії (Youth European Peoples Party) з 1996 року та Демократичної Молодіжної Співдружності Європи (Democrat Youth Community of Europe) з 1998 року. У 2010 році було прийняте рішення про створення політичної партії, яке неоднозначно було сприйняте учасниками руху, частину прихильників “Демократичного Альянсу” розчарувало таке рішення керівництва організації. В

організації існувала практика обговорень рішень з осередками, проте, не обговоренню деяких рішень не приділялось достатньо уваги. Не зважаючи на позитивне ставлення зі сторони громади, активну та достатньо сміливу комунікацію, на виборах “Демократичний Альянс” не отримувал високі результати. На позачергових виборах 2014 до Київської міської ради було отримано 2 мандати. На виборах до ВРУ у 2014 партія висунула кандидатів по одномандатним округам, та не отримали належної підтримки виборців. Після президентських виборів у 2019 році, на яких Демократичний Альянс підтримав єдину кандидатуру від демократичних сил Андрія Садового, лідер партії Василь Гацько залишив політику. Номінально партія існує і донині, але повернулася до громадського активізму і не бере участі у виборах останні роки. За словами нашого співрозмовника від організації, основною проблемою організації було те, що після формальної трансформації з громадської організації в політичну партію, керівництво не перебудувало діяльність відповідно до особливостей діяльності політичної партії, особливо в частині прагнення до влади. Також, серед факторів, що особливо сильно негативно вплинули на розвиток руху та трансформацію в політичну партію було названо обмеженість ресурсів, особи лідерів та взаємодія між ними.

Критерії, що вимагають управлінського впливу, для трансформації руху в партію з точки зору учасника “Демократичного Альянсу” зазначено в Таблиці 3.5. Цікавим критерієм є усвідомленість відмінностей громадської та політичної активності

Таблиця 3.5

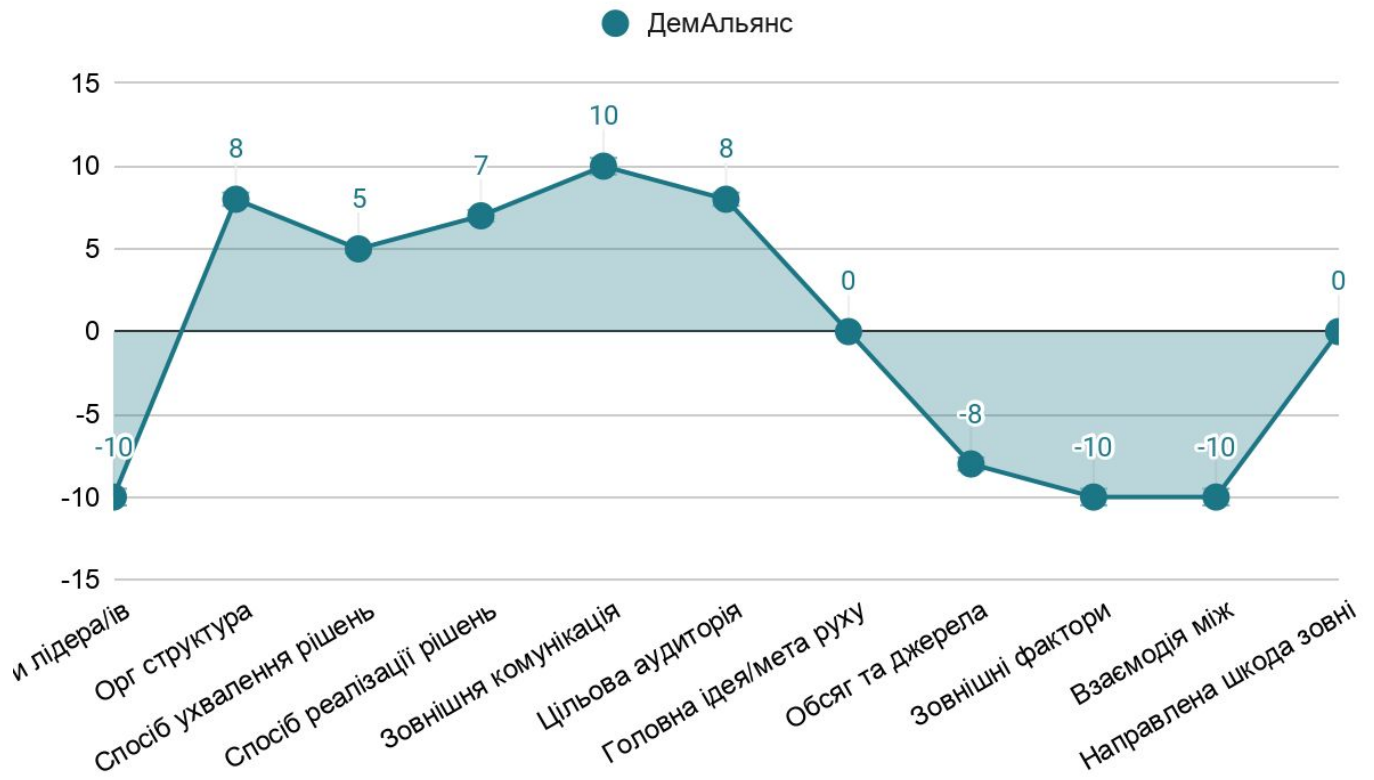
Критерії, яким має відповідати рух для успішної трансформації в політичну партію з точки зору представника “Демократичного Альянсу” (власна розробка автора)

Основні критерії	- Лідерство - Наявність ресурсів - Усвідомлення відмінностей політичної та

	громадської діяльності

На Рис 3.4 можемо побачити рівень впливу різних факторів на розвиток руху за оцінкою співрозмовника. Відмітимо значну кількість факторів, що негативно вплинули на розвиток, зокрема особи лідерів, взаємини між засновниками та зовнішні фактори (відтермінування виборів до Парламенту на осінь 2014р). Цікаво також відмітити, що вплив ідеї руху оцінений співрозмовника на нуль балів і пояснюється тим, що ідея позитивних змін в державі була на той час особливо трендовою і не відрізняла рух від декларації інших громадських та політичних організацій.

Рис. 3.4. Оцінка впливу різних факторів на розвиток “Демократичного Альянсу” з точки зору представника руху (-10 сильний негативний вплив; 0 жодного впливу; +10 сильний позитивний вплив) (власна розробка автора)

Громадський рух “Чесно” був започаткований у 2011 році, перед парламентськими виборами. Перший проект руху мав назву “Фільтруй раду” і полягав у дотриманні чинними народними депутатами, а згодом і кандидатами в депутати, критеріїв доброчесності. Результати перевірки були приголомшливі, лише 3 особи з 450 депутатів пройшли перевірку на доброчесність, і лише 6 порушили лише один з критеріїв доброчесності. Рух “Чесно” розвивався достатньо активно, протягом всього часу з моменту заснуванн. Нині він позиціонує себе як: “громадська організація із експертизою у сферах парламентаризму і місцевого самоврядування, політичних фінансів та виборів. Мета руху — “стимулювати прозорість, підзвітність та відкритість представників влади та запит на якісну політику серед громадян”. Символом руху обрано часник, як засіб дезінфекції та боротьби з “нечистою силою” у політиці” [41]. Представники руху декларують чітку позицію рівновіддалену від всіх політичних сил, заперечують будь-яку політичну амбіцію самого руху. Також, в організації працює редакційна рада, що перевіряє усі матеріали, що виходять на порталі на неупередженість і лише матеріали, що пройшли

таку перевірку оприлюднюються. У інтерв'ю, представник руху зауважив, що структура рух хоч і виглядає вертикальною, проте лідерка є носієм демократичного стилю лідерства, рішення ухвалюються колегіально, а кожен співробітник руху може обирати собі цікаві теми для роботи, навіть якщо вони суміжні з основним напрямком роботи, а не точно відповідають йому. Станом на зараз діяльність громадського руху “Чесно” складається кількох напрямків, серед яких партійні фінанси, моніторинг роботи депутатів місцевих рах, робота Верховної Ради, ліквідація кнопкодавства у ВРУ, політичний хаб - політична пам'ять. “Чесно” працює в Києві та в 10 регіонах країни. Серед критеріїв які дозволять громадському руху ефективно трансформуватись виділяють: чітку мету руху, потенціал залучення виборців та сленів, наявність механізму самоочищення. Також, від представника руху “Чесно” пролунала порада для молоді, що хоче іти в політику - бути чесним та будувати партію знизу, не боятись пропустити один, чи декілька виборчих циклів. На підтвердження своїх тез, представник руху навів кілька прикладів молодих людей, що змінили політичну культуру в своїх маленьких містечках, чи селах, і це маленький крок до зміни політичної культури в цілій країні.

У Таблиці 3.6, можемо побачити, що критерії сформульовані представником руху. Серед них є механізм перевірки доброчесності членів руху і це продиктовано одним з основних завдань руху “Чесно”. Жоден з наших співрозмовників з інших рухів не згадав про цей критерії під час нашої розмови, хоча, ми переконанні, що всі вони зтикались з цим питанням в процесі активної діяльності.

Таблиця 3.6.

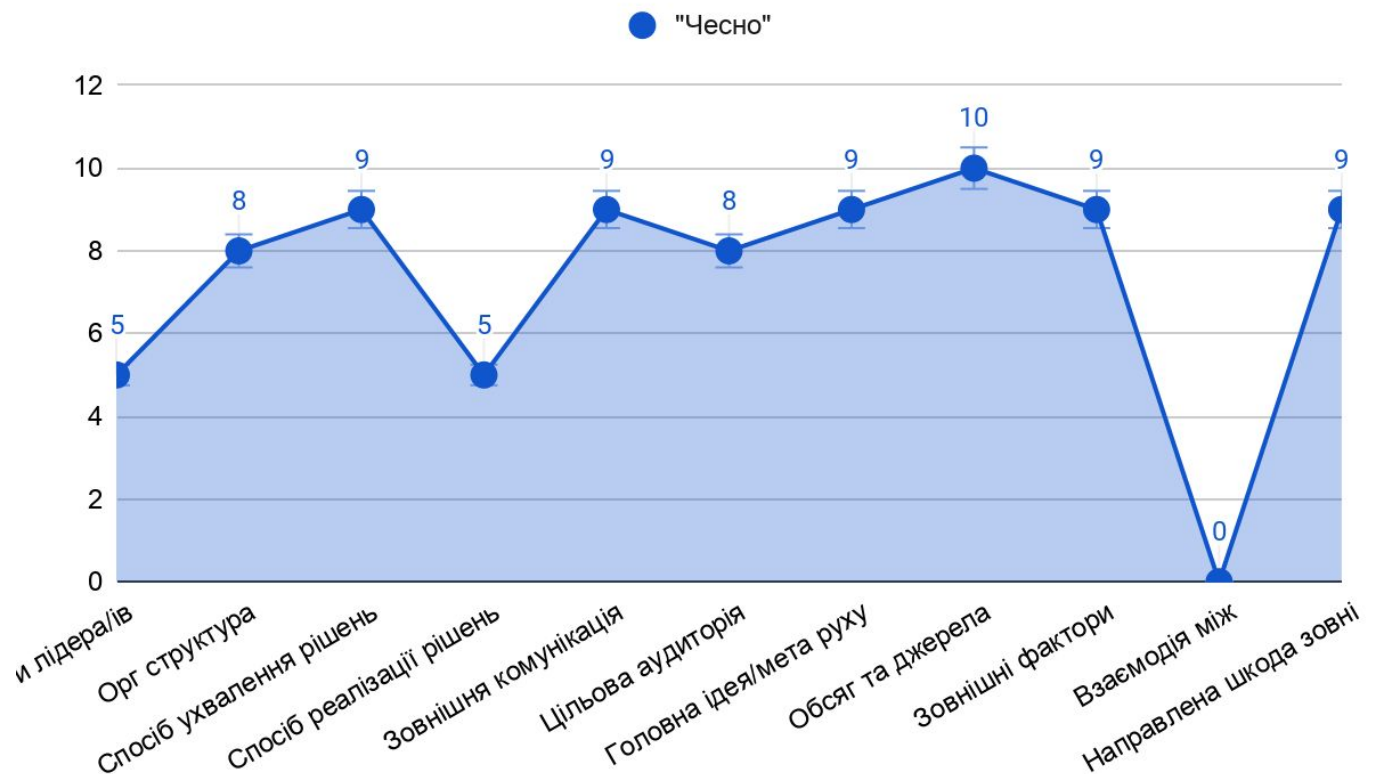
Критерії, яким має відповідати рух для успішної трансформації в політичну партію з точки зору представника руху “Чесно” (власна розробка автора)

Основні критерії	- Чесність задекларованих намірів - Чіткість поставленої мети - Потенціал залучення членів та виборців - Наявність механізму перевірки доброчесності членів - Побудова сталої організації за принципом ініціативи

знизу

Оцінку факторів впливу на розвиток руху “Чесно” можемо побачити на Рис. 3.5. Особа лідера та взаємини між засновниками відходять на другий план, що свідчить про стійкість організаційної структури, ефективність способів ухвалення та реалізації рішень, а також актуальність головної мети руху

Рис. 3.5. Оцінка впливу різних факторів на розвиток “Чесно” з точки зору представника руху (-10 сильний негативний вплив; 0 жодного впливу; +10 сильний позитивний вплив) (власна розробка автора)

Громадсько-політичний рух “Люди важливі” утворився в грудні 2018 року як праволіберальний суспільно-політичний рух. Рух об’єднав в собі молодих

українських технократів, які сповідують цінності особистої, економічної, політичної свободи та гідності людини-громадянина. Свою ідеологію “Люди важливі” виклали у Маніфесті українських лібералів. Основна ідея руху полягала в тому, це держава має перетворитись з держави власника, на державу - сервіс. Політична амбіція руху була очевидна з моменту заснування. Стратегічною та й операційною діяльністю керувала координаційна рада руху. До її складу входили від 6 до 12 осіб в різний час існування руху, серед яких Макс Нефьодов, Сергій Гусовський, Віктор Андрусів, майбутній прем'єр Олексій Гончарук, майбутні депутати ВРУ Андрій Осадчук (“Голос”) та Олена Шуляк (“Слуга Народу”), майбутній міністр інфраструктури Владислав Криклій та інші. Рух провів три великих форуми українських лібералів, кожен під своїм гаслом: “Люди важливі”, “Час важливий” та “Вибір важливий”. Після першого форуму рух розпочав збір експертів у робочі групи з напрацювання державних політик в ключових сферах, розпочав проект Кадровий резерв, що готує кандидатів на посади в органи державної влади, сьогодні проект самостійно існує [42]. На третьому форумі рух задекларував готовність до трансформації в політичну партію та участь у наступних парламентських виборах, проте, дочасні парламентські вибори 2019 року унеможливили ці плани через банальний брак часу на розгортання кампанії по країні. Рух фактично припинив своє існування в травні 2019 року [43]. Саме тоді вийшла остання публікація на сторінці руху у соціальній мережі Фейсбук. Хоча, дехто з прихильників руху вважає, що рух не припинив, а призупинив діяльність. Представник руху вважає, що саме зовнішні обставини вплинули негативно на розвиток організації, також, виділяє складні стосунки між засновниками руху. Із інтерв'ю можна зробити висновок, що якби засновники руху мали намір будувати сталу інституцію в перспективі 2-3 виборчих циклів, то рух успішно розвивався би і посьогодні.

Критерії, яким має відповідати рух для успішної трансформації в політичну партію, при розмові з представником руху “Люди Важливі” повнилились готовність будувати структуру протягом 2-3 виборчих циклів (Табл. 3.7). Цей критерій

складний для дотримання, адже така стратегія розвитку потребує значних ресурсів та готовності переживати виборчі турбуленції в точки зору сталості складу членів руху.

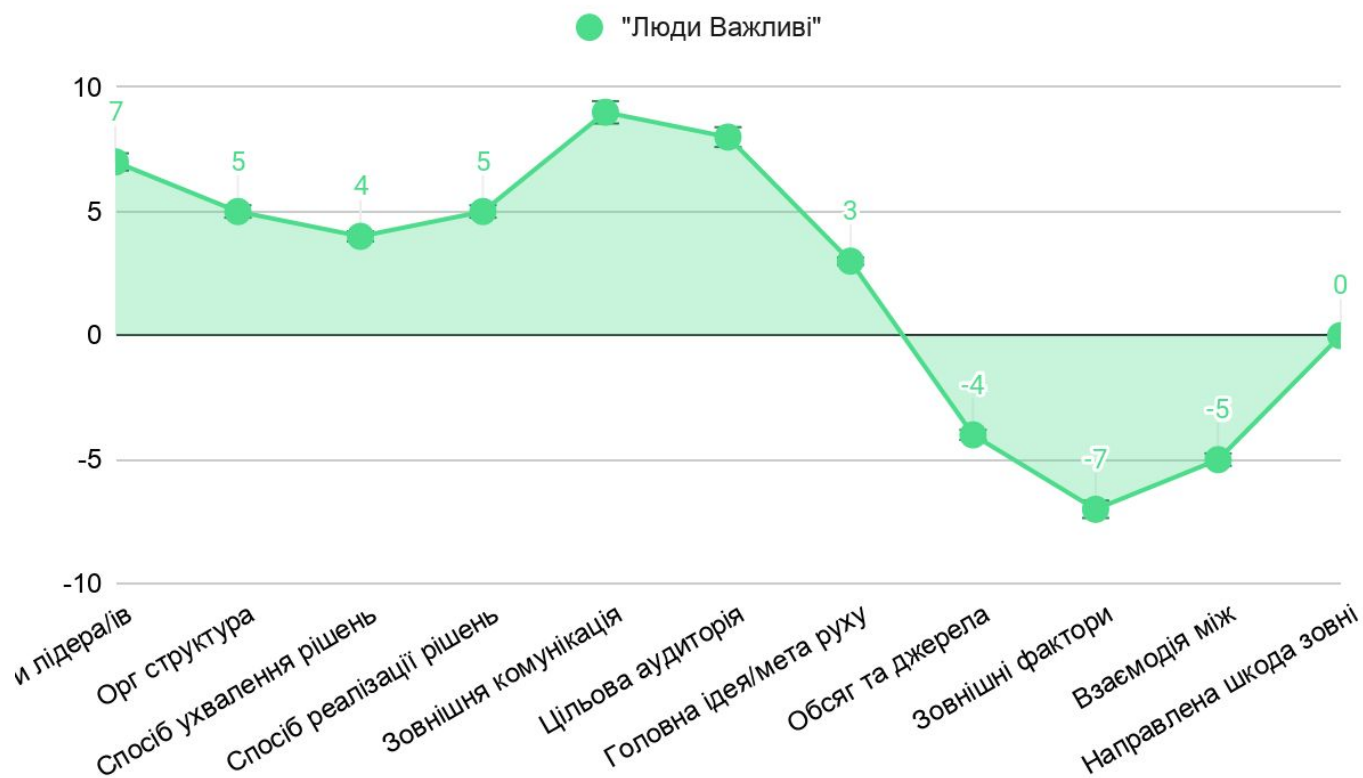
Таблиця 3.7.

Критерії, яким має відповідати рух для успішної трансформації в політичну партію з точки зору представника руху “Люди Важливі” (власна розробка автора)

Основні критерії	- Готовність будувати структуру в перспективі 2-3 виборчих циклів - Взаємини між засновниками, довіра - Наявність ресурсів

За оцінками впливу різних факторів на розвиток руху, найкраще вплинула зовнішня комунікація та обрана цільова аудиторія (Рис 3.6). Найбільшого негативного впливу рух зазнав від зовнішніх факторів (призначення дочасних парламентських виборів)

Рис. 3.6. Оцінка впливу різних факторів на розвиток руху “Люди Важливі” з точки зору представника руху (-10 сильний негативний вплив; 0 жодного впливу; +10 сильний позитивний вплив) (власна розробка автора)

Останній приклад громадського руху, які ми обрали для аналізу - велосипедний рух. Цей рух прихильників велосипеду як транспорту та як знаряддя для занять спортом. В Україні традиція використання велосипеду як транспорту дуже давня. Якщо ви завітаєте до маленького міста, чи села, ви зустрінете величезну кількість людей на велосипедах. Для багатьох з них це єдиний доступний транспортний засіб для пересування в межах містечка, та між сусідніми населеними пунктами. Перші велосипедні товариства та велосипедні організації почали виникати в Україні наприкінці XIX століття. Так, наприклад, на період 1895 року велосипедні клуби були засновані в Києві, Одесі, Львові та Харкові[44, с. 43] та проходили змагання на одеському велотреку серед одеських та київських спортсменів. Київське товариство велосипедистів-любителів було засноване 9 серпня 1891 року, на той момент ще слід було отримувати дозвіл губернатора на створення подібного типу громадського об'єднання[45, с. 1–8]. Організація існувала до 1907 року, коли міська влада закрила її, швидше за все, через проведення в приміщенні товариства зборів опозиційної на той час партії конституційних демократів[46, с. 306–307]. Проте, всі роки існування

товариство провадило активну діяльність, організовувало тренування, уроки їзди на велосипеді, туристичні поїздки, урочисті вечери, гімнастичні вправи, спектаклі, кінематографічні сеанси, танцювальні вечори, шахові турніри, сімейні святкування та інші активності, на балансі був рояль, бібліотека на 6500 книг різними мовами, товариство справно звітувало про свою діяльність і, як ми бачимо, не було поза політичними процесами[47, с. 5–6, 32–33]. Спочатку це були елітні товариства, які об'єднували прогресивну частину тодішнього буржуазного суспільства. Це пов'язано з тим, що велосипед на той час був достатньо дорогою річчю і дозволити собі таку розкіш міг не кожен громадянин. Велосипед швидко набував популярності, що призвело до колосального зростання виробництва велосипедів у Європі та Північній Америці. Приміром, в Лондоні, на щорічному промисловому ярмарку у 1896 році двісті фірм виробників велосипедів представили 3000 моделей, у 1897 році - 300 компаній у США виробили 1,2 млн велосипедів. Таким чином, велосипед став доступний широкому загалу. Тут варто зазначити, що велосипед мав також вплив на руйнування гендерних та класових бар'єрів, настала епоха велосипедної демократії. Зокрема, відомий британський письменник Герберт Уеллс, використовував велосипед як ілюстрацію драматичних соціальних змін, що відбулись у Британії. Романіст Джон Голзворзі зазначав: “Саме завдяки велосипеду відбулись зміни манер та моралі, яких суспільство не бачило з часів Карла II... завдяки впливові велосипеду, повному, або частковому, вихідні тепер яскравіші, нерви - міцніші. Завдяки йому ми стали свідками початку вирівнювання можливостей статей, покращення травлення і професійного зростання, жіночої емансипації”[48, с. 13–15] Випадково, чи ні, але велосипедний бум збігся у часі із зародженням фемінізму.

Повернемося до сьогодення. Одним з проявів радянської спадщини, стала масова автомобілізація після розпаду Радянського Союзу, коли автомобіль був малодоступний. В часи незалежності авто почало сприйматись як статусна річ, що призвело до стійкої тенденції зростання кількості автомобілів в містах України. Також, розвинулось стереотипне ставлення до велосипеду: “велосипед не для наших доріг, не для наших міст і не з нашими людьми”. Збільшення кількості автомобілів, в

свою чергу, призвело до погіршення екології в мегаполісах та появи транспортних проблем, пов'язаних з погано розвиненою дорожньою інфраструктурою. Внаслідок цих процесів, виникає потужний велосипедний рух, метою якого є визнання велосипеда рівноправним транспортним засобом. Масово виникають велосипедні клуби, аматорські команди та громадські організації. В більшості обласних центрів України проводяться масові велодні, численні аматорські велосипедні заїзди. На жаль, велосипедист найменш захищений учасник дорожнього руху, і зі збільшенням кількості велосипедистів, почастишали дорожньо-транспортні пригоди за їх участю, іноді, на жаль, зі смертельним для велосипедиста результатом. Велосипедний рух почав активно реагувати на подібні трагічні ситуації та відстоювати свої права на законодавчому рівні. Станом на сьогодні, активну адвокаційну кампанію провадить громадська організація U-cycle. Організація має осередки в багатьох містах України, активно популяризує велосипед як екологічний транспорт, гуртує навколо себе експертів з урбаністики.

Стратегічними напрямками роботи організації є:

- Адвокатування міських рішень зі сталої мобільності та безпеки на національному та локальному рівні;
- Створення мережі агентів змін та розвиток їхньої спроможності у містах та громадах;
- Промоція велосипедного транспорту та безпеки руху;
- Організаційний розвиток [49].

З представниками цієї організації ми теж поспілкувались. На питання, що вам спадає на думку коли ви чуєте словосполучення "велосипедний рух" ми отримали відповідь, що це здорове ком'юніті, яке слідує прогресивним та здоровим трендам розвинутих суспільств. Велосипедний рух не тільки і не стільки про велосипед, скільки про здоров'я, екологію та зміну парадигми мобільності в містах. Станом на сьогодні, велосипедний рух в Україні уже пройшов деякий шлях трансформації. Яскравим представником протестної частини велосипедного руху є організація, що має назву "Критична маса", її філософією є робити велосипедистів на вулицях міста

помітними. Вони збираються у великі групи і просто їздять вулицями міст. Згодом з'явилися громадські організації, що готові до діалогу з виконавчою владою, брати відповідальність на себе та залучатись до розробки велосипедних концепцій в містах. Організація має чітко сформульовану місія, візію та цінності, щороку проводиться стратегічна сесія де відбувається перегляд основних векторів роботи та вирішуються точки болю. Стратегічні рішення ухвалює рада організації (6 осіб), операційні - виконавча директорка. У офісі команда розділена на підрозділи за проектами. Як інструмент партисипації в організації використовується формат “Open Space” [50] коли будь-хто з членів чи прихильників може прийти і взяти участь в події, а порядок денний зустрічі формується самими учасниками зустрічі. Раз на рік проводяться загальні збори де відбувається річний звіт. Організація не має мережі, хоча активно підтримує подібні організації в інших містах. Також, заради розвитку велосипедних спільнот в містах, за ініціативи організації, створено своєрідну асоціацію “Українська велосипедна мережа”. До критеріїв яким має відповідати рух для успішної трансформації політичну партію було віднесено крім уже стандартних для нас лідера, структури та обсягу та джерел ресурсів, з'явилась ще можливість зібрати політичну команду з лав руху (Табл. 3.8). Наш співрозмовник виділив такі фактори, що мають посприяти трансформації велосипедного руху в політичну партію: поява лідера, що готовий вести за собою та буде прийнятий більшість учасників руху, можливість зібрати політичну команду, достатній обсяг та джерела ресурсів в тому числі фінансових (Рис 3.7).

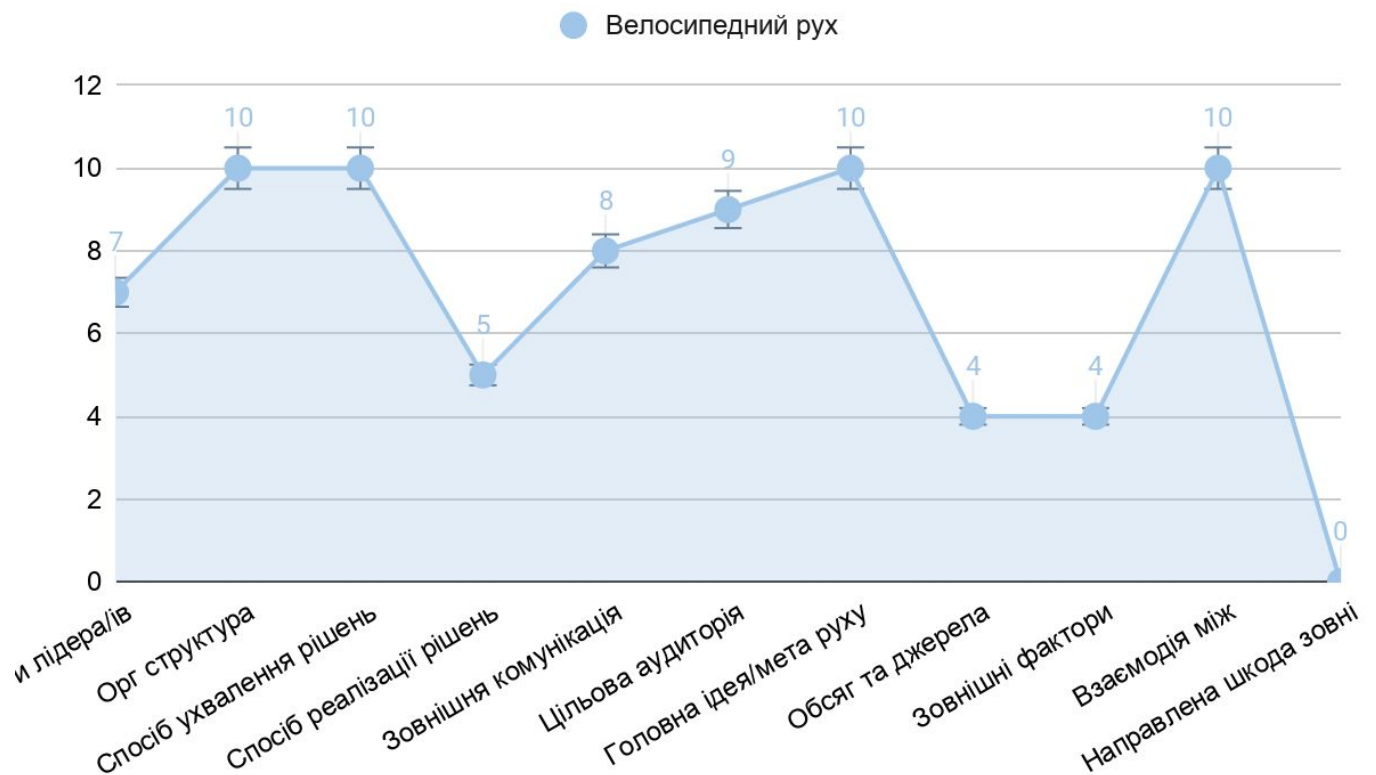
Таблиця 3.8.

Критерії, яким має відповідати рух для успішної трансформації в політичну партію з точки зору представника велосипедного руху (власна розробка автора)

Основні критерії	- Поява лідера - Здатність зібрати політичну команду

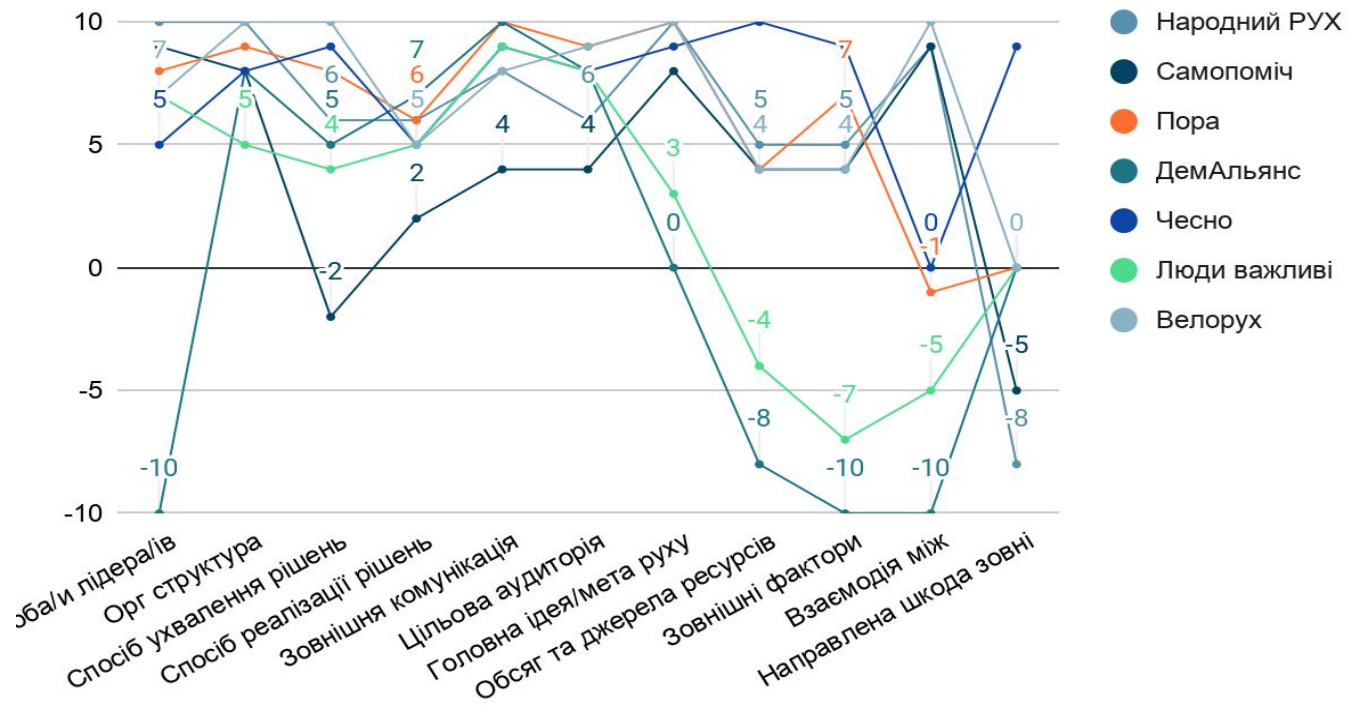
	- Достатній обсяг та джерела ресурсів - Здатність адаптувати меседжі до ширших мас, що впливає на потенціал залучення членів та виборців

Рис. 3.7. Оцінка впливу різних факторів на розвиток велосипедного руху з точки зору представника руху (-10 сильний негативний вплив; 0 жодного впливу; +10 сильний позитивний вплив) (власна розробка автора)

Як ми уже зазначали, під час інтерв'ю ми просили співрозмовників оцінити вплив на розвиток громадських рухів до яких вони належать деяких факторів. Нами була запропонована шкала від -10 фактор мав сильний негативний вплив, до 10 сильний позитивний вплив. Дані, що ми отримали, можна побачити на Рис. 3.8 та узагальнений середній показник впливу кожного фактору на Рис. 3.9.

Рис. 3.8 Оцінка впливу різних факторів на розвиток різних рухів з точки зору їх представників (-10 сильний негативний вплив; 0 жодного впливу; +10 сильний позитивний вплив) (власна розробка автора)

На Рис. 3.8 та Рис. 3.9 ми можемо бачити, що різні рухи по-різному оцінюють вплив факторів на розвиток руху.

Давайте поглянемо на кожен фактор окремо.

- особа/и лідера/ів - всі співрозмовники високо оцінили вплив лідера на розвиток організації. Представник однієї з організацій визначив роль лідера як таку, що здійснила критично негативний вплив. Щодо стилю лідерства, практично всі співрозмовники декларували демократичний стиль;

- організаційна структура руху - виявилась важливим фактором, ніхто з досліджуваних не відмітив негативний вплив цього фактора.

- спосіб ухвалення рішень - показники розійшлись, цей фактор показав можливість як позитивного впливу, так і негативного.

- спосіб реалізації рішень - учасники дослідження оцінили як фактор, що є менш впливовим, проте, в жодній з організацій він не завдав негативного впливу

- обраний стиль зовнішньої комунікації - несподівано для нас, виявився найбільш впливовим фактором за середнім показником і також жоден учасник не оцінив його вплив як негативний;

- обрана цільова аудиторія - вплив цього фактора є на одному рівні з організаційною структурою і також не набув негативного значення;

- головна ідея/мета руху - високий показник без негативного значення

- обсяг та джерела ресурсів - на наше здивування не отримало достатньо високого значення, а також, отримав позначку негативного впливу. Негативний вплив пов'язаний переважно з відсутністю прозорості та сталості отримання ресурсів

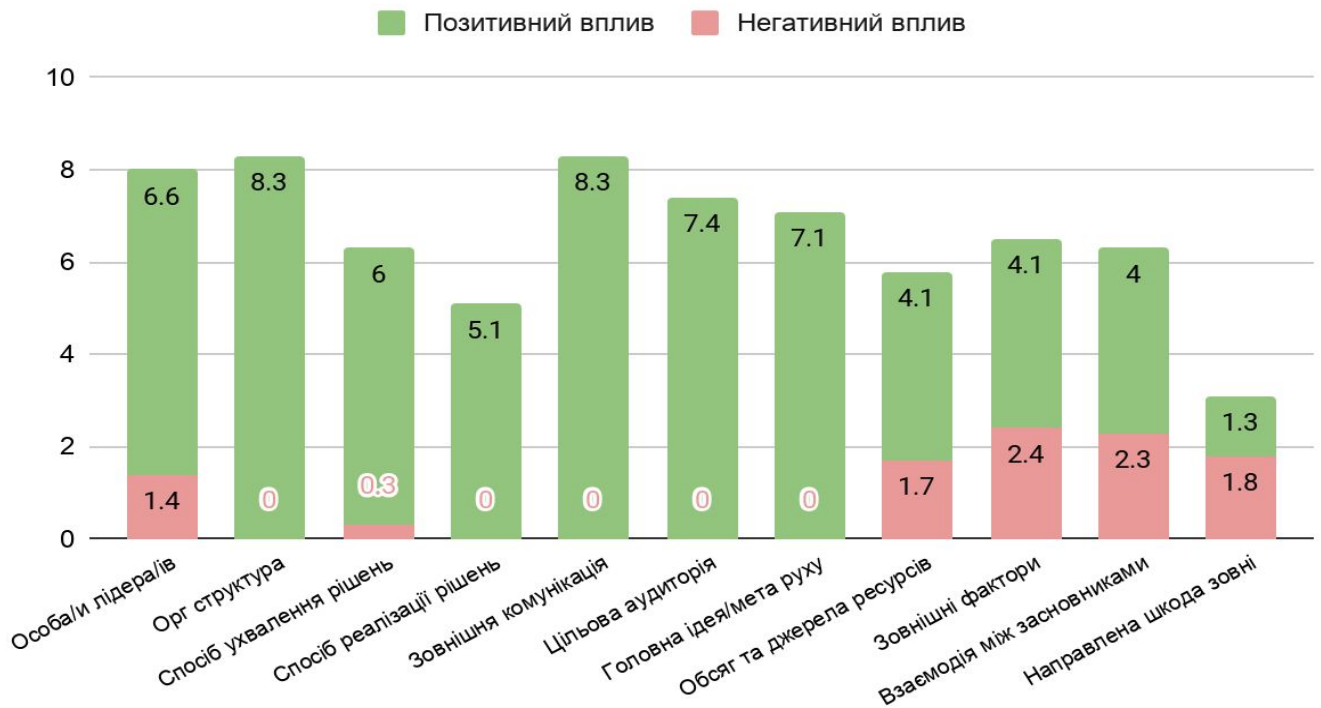
- зовнішні фактори (пандемії, дочасні вибори, економічні кризи) - показник цього фактору отримав протилежні показники. І якщо у випадку лідерства різні лідери в різних організаціях проявили себе таким чином, що фактор здійснив настільки різний вплив, то у випадку цього показника - одна і та сама подія, або того самого порядку впливає на розвиток рухів по-різному. До прикладу, призначення дочасних парламентських виборів у 2019 році негативно вплинуло на рух "Люди важливі", оскільки він не встиг трансформуватись і взяти участь у виборах, а на Демократичний Альянс у 2014 році призначення дочасних виборів як можна ближче до завершення подій на Майдані могло вплинути позитивно, і навпаки - відтермінування виборів на осінь позбавило організацію уваги та підтримки виборців. Або, пандемію переважно негативно вплинула на більшість організацій, натомість на велосипедний рух вплинула позитивно, адже через закриття транспорту люди мусили пересісти на велосипеди, в західних країнах влада нанесла сотні кілометрів тимчасових велодоріжок для підвищення безпеки руху на дорогах, без пандемії невідомо, коли це могла би відбутись;

- взаємодія між засновниками - показник, що отримав практично діаметрально протилежні показники, отримав найбільший показник негативного впливу, що свідчить низьку здатність домовлятись між особами, що мають різні точки зору та впливають на кінцеве рішення;

- направлена шкода зовнішньої сили - цей показник учасники дослідження оцінили як такий, з впливом якого переважно не стикались, а деякі організації відмітили, що направлена шкода зовнішньої сили вкрай позитивно впливає на розвиток організації, адже мобілізує організацію, що дає позитивний імпульс

Рис. 3.9. Середній показник впливу різних факторів на розвиток громадських рухів (власна розробка автора)

Також, повертаючись до питання хто і на якому етапі має здійснювати управлінський вплив на трансформацію рухів у партії, беручи до уваги проведене дослідження та модель трансформації громадських рухів (Рис. 1.1), слід зазначити, що трансформація може відбуватись на третьому етапі розвитку руху, а може відбутись уже після трансформації громадського руху в громадську організацію. Також, іноді, для для успішного досягнення цілей руху є доречною трансформація в громадську організацію, без подальшого переходу у політичну партію.

Застосовувати управлінський вплив має група лідерів сформована на основі ініціативної групи.

Отже, ми розглядаємо управлінський вплив як спосіб перетворення потреб учасників руху в дії руху, що зазнає впливу зовнішніх факторів та виявляється у чіткому позиціонуванні руху, обранні ефективних способів поширення ідей руху для відповідної цільової аудиторії, формуванні механізмів ухвалення та реалізації рішень. Цей вплив здійснюється ініціативною групою, що є делегованою з лав руху і покликаний перевести громадський рух у наступну стадію розвитку для ефективного досягнення потреб членів руху. Між управлінським впливом та результатом трансформації існує прямий зв'язок, що підтверджує наше дослідження. Всі наші співрозмовники відзначили важливість управлінського впливу на основні елементи успішної трансформації громадських рухів, що були сформульовані нами як критерії, на основі досвіду трансформації рухів частиною яких вони були чи є.

В третьому розділі ми визначили основні критерії, яким має відповідати рух для успішної трансформації у політичну партію на прикладі ряду організацій. Розглянули історію цих організацій, та визначили основні критерії, що мають бути об'єктом управлінського впливу з точки зору представників кожної з організацій. Дослідили вплив різних факторів на розвиток громадських рухів що трансформувались чи мають теоретичний потенціал до трансформації в політичні партії, та узагальнили отримані дані. Встановили зв'язок між управлінським впливом та результатом трансформації громадських рухів в політичні партії.

Висновки

Нами проаналізовано поняття “громадський рух” та “політична партія”. Ми дослідили теоретичні засади визначення цих понять як невід’ємної частини демократичного суспільства. Нами виділено типи громадських рухів за такими ознаками, як сфера застосування, вид пропонованих змін, методи роботи, радіус впливу та час виникнення. Детальніше вивчили теорії нових громадських рухів та колективних дій. З огляду на всі опрацьовані теорії, в нашій роботі ми спираємось на наступне визначення поняття громадський рух - це суб’єкт колективних дій об’єднання певної кількості громадян, що характеризується відсутністю фіксованого членства та чіткої організаційної структури, поєднує людей різних суспільно-політичних поглядів, для яких важлива певна ідея та соціальні погляди, або інтереси. Ми розглянули особливості вивчення політичних партій та партійних систем в контексті розвитку громадянського суспільства, описали розподіл партій за принципом їх утворення, виділили програмно-політичні, персоналістські та олігархічні партії. В ситуації, коли основу партійної системи країни складають персоналістські та олігархічні партії, громадянське суспільство йде в жорстку опозицію до влади. У розвинутих суспільствах, найчастіше, основу політичної систему складають програмно-політичні партії, це пов’язано з вищим рівнем політичної освіченості громадян в таких суспільствах. Основними функціями політичних партій в суспільстві є участь у демократичних виборах (боротьба за владу) та підтримка зв’язку між владою та громадою. Отже, політична партія - це важливий політичний інститут в суспільстві, відносно стійка організація, що об’єднує та керує особами зі спільними інтересами у досягненні цілей та ідеалів, що виражені в основних програмних документах, метою якої є оволодіння політичною владою і здійснення впливу на державне керівництво країни.

Що стосується теоретичних засад трансформації громадських рухів, на основі опрацьованої нами теорії Єжи Вятра, що виділяє чотири етапи розвитку громадських рухів (створення передумов для громадського об’єднання та формування

ініціативної групи; створення об'єднаних вимог; робота по досягненню мети; згасання діяльності), нами сформовано модель трансформації громадських рухів (Рис. 1.1) Також, ми дали відповіді на питання хто та в який момент має застосовувати управлінський вплив на громадський рух для його трансформації заради досягнення мети руху - група лідерів, що сформована на основі ініціативної групи, елементи управлінського впливу присутні на всіх етапах розвитку громадського руху, а процес трансформації варто розпочинати на третьому етапі. Ми визначили, що управлінська складова присутня в кожному з етапів розвитку громадського руху, аж до самої трансформації, чи припинення існування руху. З точки зору класичної моделі управління, де існує суб'єкт та об'єкт управління і суб'єкт здійснює вплив на об'єкт заради переходу його у інший, бажаний стан, управлінський вплив - це спосіб перетворення потреб членів та прихильників руху у дії руху з урахуванням зовнішнього контексту, через поширення його ідей, формування плану дій, окреслення структури руху тощо.

Нами було досліджено фактори впливу на розвиток громадських рухів та політичних партій в контексті історичного минулого та особливостей сьогодення. Визначено такі етапи розвитку громадянської активності в Україні як: 1990-1991 роки - боротьба за незалежність, перший сплеск розвитку громадських рухів; 1991-2004 роки - створення державних інституцій, активізації протестних настроїв, виникнення олігархічних кланів; 2005-2013 роки - другий сплеск самоорганізації громадян після Помаранчевого Майдану, згодом, в країні відбувся реванш антиукраїнських кримінальних сил на чолі з Януковичем; 2013-2019 роки - третій і найбільший сплеск піднесення громадського духу в період Революції Гідності. Ми виділили зовнішні та внутрішні фактори розвитку громадської активності. До зовнішніх віднесли: правові, соціальні та політичні. До внутрішніх: лідерство; організаційна структура, мережа осередків; ресурсне забезпечення; основна мета/завдання руху; спосіб ухвалення рішень; спосіб оприлюднення та реалізації рішень; моніторинг дотримання стратегічного курсу руху; стиль зовнішньої комунікації; обрана цільова аудиторія; механізм залучення та утримання нових

членів руху; механізм перевірки доброчесності членів; періоди перегляду стратегічного курсу руху. Також, ми розглянули особливості формування багатопартійної системи в Україні і визначили, що східна та західна частина України має різний історичний досвід громадської активності та участі у політичному житті, що суттєво ускладнює процес становлення політичної системи України і є визначальним фактором у розвитку цього процесу.

В процесі дослідження нами було визначено основні критерії, яким має відповідати рух для успішної трансформації в політичну партію. До них віднесено: масовість - ідея, що рухає громадським рухом має бути важлива для достатньої кількості осіб. Варто зазначити, що під масовістю ми маємо на увазі певну кількість осіб, що є відносною і в кожному окремому випадку трактується індивідуально; неможливість втілення ідеї та/або вирішення проблеми без прямого впливу на законодавчі процеси; наявність впізнаваного лідера, чи групи лідерів визнаних більшістю учасників руху; відсутність та/або обмежена кількість політичних партій, що мають в пріоритеті ідею громадського руху чи подібну; усвідомлення ініціативної групи руху та його учасниками поняття та мети громадської організації та політичної партії, відмінність їх цілей; здатність зібрати політичну команду з представників та прихильників руху. Аналіз обраних нами для дослідження рухів показав, що відповідність руху трьом і більше наведеним критеріям є достатньою умовою для трансформації руху, решта має стати предметом особливої уваги та концентрації управлінського впливу.

На основі напівструктурованих інтерв'ю на засадах конфіденційності (Додаток А) з представниками організацій “Народний Рух України”, “Пора!”, “Самопоміч”, “Демократичний Альянс”, “Чесно”, “Люди Важливі”, велосипедний рух, ми дослідили критерії руху для трансформації у політичні партії, що є елементами діяльності організації, які потребують управлінського впливу та силу впливу різних факторів на розвиток рухів. Ми встановили, що критерії визначені у дослідженні є об'єктом управлінського впливу і мають визначальну роль у трансформації громадських рухів в політичні партії та безпосередньо впливають на її результат.

Ми розглядаємо управлінський вплив як спосіб перетворення потреб учасників руху в дії руху, що зазнає впливу зовнішніх факторів та виявляється у чіткому позиціонуванні руху, обранні ефективних способів поширення ідей руху для відповідної цільової аудиторії, формуванні механізмів ухвалення та реалізації рішень. Цей вплив здійснюється ініціативною групою, чи групою лідерів, що сформувалась на її основі, що є делегованою з лав руху і покликаний перевести громадський рух у наступну стадію розвитку для ефективного досягнення потреб членів руху. Між управлінським впливом та результатом трансформації існує прямий зв'язок, що підтверджує наше дослідження. Всі наші співрозмовники відзначили важливість управлінського впливу на основні елементи успішної трансформації громадських рухів, що були сформульовані нами як критерії, на основі досвіду трансформації рухів частиною яких вони були чи є.

В сучасному світі, закріплення ціннісних пратик з громадських ініціатив у діяльності політичних партій є важливим фактором становлення здорової політичної системи та розвитку сталої демократії.

Список використаних джерел

- [1] D. Silfen Glasberg i D. Shannon, *Political sociology : oppression, resistance, and the state*. SAGE Publications, Inc, 2010.
- [2] J. Pugh, «Vectors of Contestation: Social Movements and Party Systems in Ecuador and Colombia», 2008.
- [3] L. Cerdic, *Party and Society: Reconstructing a Sociology of Democratic Party Politics*. Cambridge: Polity, 2014.
- [4] C. Tilly, *Social Movements, 1768–2004*. New York: Routledge, 2004.
- [5] F. Parkin, *Social Stratification*. London: Heineman, 1979.
- [6] Ю. Габермас, *Залучення іншого: Студії з політичної теорії*. Львів: Астролябія, 2006.
- [7] M. Castells, *The Power of Identity*. London: Bleckwell, 2004.
- [8] Л. Мокра, «М. Олсон про створення груп за інтересами», Ужгород, 2009, с. 49–51.
- [9] А. Турен, *Возвращение человека действующего. Очерк социологии*. Москва: Научный мир, 1998.
- [10] А. Сисолятіна, «Поняття колективної дії в концепції раціонального вибору Й. Ельстера», вип. 3(24), с. 53–59, 2014.
- [11] В. І. Астахова, *Словник соціологічних і політологічних термінів*. Київ: Вища школа, 1993.
- [12] *Політична енциклопедія*. Київ: Парламентське видавництво, 2011.
- [13] В. Т. Бусел, Ред., *Великий тлумачний словник сучасної української мови*, VIII. Київ; Ірпінь: Перун, 2005.
- [14] В. Костюшев, *Коллективные действия как предмет западной социологии общественных движений: концепции, методы, проблемы*. Москва: ИС РАН, СПбФ, 1999.
- [15] М. Бондаренко, «Громадські рухи як чинник легітимації державної влади», в *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентіві України*, Київ: Національна академія державного управління при

- Президентів України, 2010, с. 181–190.
- [16] А. Колодій, «Партійна структуризація в Україні в контексті розвитку громадянського суспільства». 2003, [Online]. Доступний у: <https://res.in.ua/kolodij-a-f-partijna-strukturizaciya-v-ukrayini-v-konteksti-ro.html>.
- [17] В. Заблоцький, «Розділ 17. Політичні партії в умовах демократії», в *Основи демократії. Підручник*, А. Колодій, Ред. Астролябія, 2009, с. 512.
- [18] Ю. Шведа, *Теорія політичних партій та партійних систем*. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003.
- [19] Е. Вятр, *Социология политических отношений*. Москва: Прогресс, 1979.
- [20] Ю. Аппело, *Лидерство и управление командами*. Москва: Альпина Паблишер, 2019.
- [21] М. Барбер, *Як керувати урядом. На користь громадян і для спокою платників податків*. Київ: Наш формат, 2019.
- [22] А. Токвіль, *Про демократія в Америці*. Київ: Всесвіт, 1999.
- [23] А. Колодій, «Історична еволюція громадянського суспільства та уявлень про нього», *Незалежний Культурологічний Часопис «І»*, 2001, [Online]. Доступний у: <http://www.ji.lviv.ua/n21texts/kolodij.htm?fbclid=IwAR2yHTTX-Vfi7yWn1I-jlLR5yMV64Ns4QbgN6bjY83ZAbBNnvRJ0cfRTShY>.
- [24] І. Г. Сурай, *Формування та розвиток еліти в державному управлінні: історія, методологія, практика: монографія*. Київ: ЦП «КОМПРИНТ», 2012.
- [25] В. Пекар, *Різноманітний менеджмент*. Фоліо, 2016.
- [26] А. Романюк і Ю. Шведа, *Партії та електоральна політика*. Львів: Астролябія, 2005.
- [27] М. Попович, «Громадянське суспільство в Україні», *Україна Incognita*, 1999. <http://incognita.day.kyiv.ua/gromadyanske-suspilstvo-ukrayini.html>.
- [28] *Конституція України*.
- [29] ICNL, «2019 CIVIL SOCIETY ORGANIZATION SUSTAINABILITY INDEX CENTRAL AND EASTERN EUROPE AND EURASIA 23rd EDITION – OCTOBER 2020». [Online]. Доступний у:

http://www.ucipr.org.ua/publicdocs/CSOSI_FINAL.pdf.

- [30] Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, «Опитування громадської думки для оцінки змін в обізнаності громадян щодо громадських організацій та їхньої діяльності». 2018-2017, [Online]. Доступний у: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/15439902275aec4453ef5927.19702097.pdf>.
- [31] Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, «Опитування громадської думки для оцінки змін в обізнаності громадян щодо громадських організацій та їхньої діяльності». 2019, [Online]. Доступний у: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/8174107485d9cb793a96d13.93898801.pdf>.
- [32] Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, «Опитування громадської думки для оцінки змін в обізнаності громадян щодо громадських організацій та їхньої діяльності». 2020, [Online]. Доступний у: https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2020/03/USAID_ENGAGE_CEP_Winter2020_UKR-2.pdf.
- [33] Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, «Баланс довіри/недовіри до соціальних інституцій», <https://dif.org.ua/>, 2019. <https://dif.org.ua/article/balans-dovirinedoviri-do-sotsialnikh-institutsiy>.
- [34] «Офіційна веб-сторінка SAJUDIS», *Офіційна сторінка громадської організації*. <http://www.lietsajudis.lt/>.
- [35] «Офіційна веб-сторінка Pirate Parties International». <https://pp-international.net/>.
- [36] Є. Жеребецький, Ред., *Три дні вересня вісімдесят дев'ятого. Матеріали Установчого з'їзду Народного руху України за перебудову*. Київ: «Укр. енциклопедія» імені М.П. Бажана, 2009.
- [37] В. Ковтун, *Історія Народного Руху України*. Київ, 1995.
- [38] «Офіційна веб-сторінка "Об'єднання 'Самопоміч'».
- [39] «Офіційна веб-сторінка Центральної Виборчої Комісії». <https://www.cvk.gov.ua/>.
- [40] «Політична партія "Пора", або так звана "Жовта пора" провела перший надзвичайний з'їзд після отримання свідоцтва про реєстрацію», 2005. <https://www.radiosvoboda.org/a/933813.html>.

- [41] «Офіційна веб-сторінка Рух “Чесно”», <https://www.chesno.org/information/about/>.
- [42] «Кадровий резерв України». .
- [43] «Люди Важливі», *Офіційна сторінка у Facebook*.
<https://www.facebook.com/lyudyvazhlyvi>.
- [44] Ю. Кириллова, *Академик спорта: Повесть о Сергее Уточкине*. Москва: Физкультура и спорт, 1985.
- [45] «No 956 Дело об учреждении в г Киеве общества велосипедистов». 1891.
- [46] «No 2096 Материалы Киевского жандармского управления». 1907.
- [47] «Отчет Киевского общества велосипедистов-любителей за 1902-1903 г.»
Типография Императорского Университета Св Владимира, Киев, 1904.
- [48] Р. Пенн, *Про що я мрію, коли їду на велосипеді*. Київ: Yakaboo, 2020.
- [49] «Офіційна веб-сторінка U-cycle». <https://u-cycle.org.ua/>.
- [50] «Українська платформа підтримки технології відкритого простору».

**Перелік питань до напівструктурованого інтерв'ю з представниками
обраних для дослідження громадських рухів**

1. Якщо ви чуєте назву руху, яка перша думка приходиться вам в голову?
2. Розкажіть про ваш рух? Як виникла ідея? Хто був ініціатором?
3. Що найбільше запам'яталось вам з історії розвитку вашого громадського руху?
4. Коли, на вашу думку, виникли передумови виникнення руху? Це була інноваційна ідея, чи потреба, яку диктувала ситуація?
5. Що зумовлювало рух?
6. Які були цілі руху? Хто і як їх визначав?
7. Скільки часу минуло від ідеї до створення руху і до трансформації в політичну партію (якщо вона відбулась)? Чи політична амбіція була присутня від заснування руху, чи з'явилась в процесі?
8. Якби ви писали літопис руху, які етапи розвитку руху ви би виділили? На якому було прийнято рішення про створення політичної партії (якщо було прийняте таке рішення)?
9. Скільки на яких етапах ваш рух нараховував учасників?
10. Яка була організаційна структура руху на кожному етапі? Чи була вона формальною? Як ця структура впливала на прийняття рішень?
11. Яку роль у становленні руху відіграло лідерство? Хто були ці люди і скільки їх?
12. Опишіть ситуацію, у якій лідер, на Вашу думку, найкраще виявив свої лідерські якості?
13. На скільки поширеною була практика делегування у русі?
14. Як можна описати стиль лідера?
15. Як ухвалювали рішення і якою була стратегія їх реалізації?
16. Чи були члени руху залучені до процесу ухвалення рішень?

17. Як оприлюднювались рішення?
  18. Чи звірялися Ви з цілями руху? Хто це робив?
  19. Які внутрішні фактори визначали перебіг руху? Який управлінський вплив на нього здійснювався?
  20. Які зовнішні фактори були найбільш впливовими на перебіг руху? Чи намагалися ними управляти / впливати?
  21. Як можна описати комунікацію між ініціаторами / менеджментом руху та його учасниками?
  22. Хто і як визначав комунікацію руху з громадськістю?
  23. Хто відповідав за постановку операційних цілей?
  24. Хто контролював / моніторив процес досягнення операційних / стратегічних цілей?
  25. Хто відповідав за залучення ресурсів? Як можна окреслити Вашу фандрейзингову кампанію?
  26. Чи залучали Ви для досягнення свої цілей політичні партії / ГО? Яким чином? Чи мали застороги щодо цього?
  27. Чи для досягнення цілей руху необхідним було прийняття політичних рішень?
  28. Чи було у Вас відчуття що проблема руху досить комплексна і для досягнення змін потрібно більш широку програму? Які інструменти для цього Ви бачили?
  29. Чи дбали Ви про підтримку та залучення до руху нових учасників? Як?
  30. Просимо вас оцінити вплив різних факторів на розвиток руху за шкалою від 1 до 10, де 1 - геть не вплинули, а 10 - здійснили визначальний вплив, також зазначте позитивним, чи негативним був цей вплив
- Особа/и лідера/ів 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10, п / н
- Організаційна структура руху 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10, п / н
- Спосіб ухвалення рішень 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10, п / н
- Спосіб реалізації рішень 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10, п / н

Обраний стиль зовнішньої комунікації 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10, п / н

Обрана цільова аудиторія 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10, п / н

Головна ідея/мета руху 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10, п / н

Обсяг та джерело ресурсів 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10, п / н

Зовнішні фактори (дочасні вибори, пандемія, економічні кризи) 1 2 3 4 5 6 7 8 9
10, п / н

Взаємовідносини між засновниками 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10, п / н

Направлена шкода зовнішньої сили 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10, п / н

31. Які фактори вплинули на рух найбільше в позитивному і негативному сенсі?

32. З досвідом, що маєте сьогодні, що ви зробили би по-іншому?

33. На вашу думку, яким ключовим критерієм має відповідати громадський рух для успішної трансформації у політичну партію?

34. Що би ви порадили “молодим” ініціаторам громадського руху з політичними амбіціями?